

OPBOUW

WEEKBLAD TOT OPBOUW VAN HET GEREFORMEERDE LEVEN

uitgave van de gereformeerde persvereniging „opbouw“

HERDENKING 1813 - 1815

In deze dagen herdenken wij de bevrijding van ons volk uit de tyrannie van Napoleon en de geboorte van het Koninkrijk der Nederlanden.

Zeker, ieder kan het opmerken: het wil met dat herdenken niet erg best. Van enthousiasme over wat in november 1813 geschiedde is niet veel te bespeuren. Een intense vreugde en dankbaarheid over dit grote gebeuren zoals nog in 1913 overall openbaar werd is er nu niet. Onwillekeurig vraagt men zich af wat hiervan de oorzaak is. Komt dat omdat in ons volk het historisch besef steeds meer uitslijt? Heeft de „duitse tijd“ de „franse“ in het bewustzijn van ons volk verdrongen? Worden de mensen zo in spanning en zorg bezig gehouden met de grote gebeurtenissen van onze dagen dat het verleden hun belangstelling niet meer boeit? Of wordt de herinnering aan het verleden verteerd door de angst voor de toekomst? Heeft ons volk in het algemeen de dispositie welke nodig is voor een zinvol herdenken verloren? Het gaat immers zelfs met het herdenken van de verlossing uit Hitlers demonie snel bergafwaarts. Of spelen al deze factoren geen rol?

Hoe dit ook zij: een christen die leeft bij het woord van God en daarom zijn land en volk liefheeft moet en zal tot het dankbare gedenken van de bevrijding van 1813 komen. Het zal het niet kunnen, niet durven, niet willen laten.

Want die bevrijding was een werk Gods.

We zeggen dat zonder enige reserve. Want we geloven dat God de geschiedenis leidt. Neen, niet in die zin dat we hier en daar, namelijk bij wat mensen de grote gebeurtenissen, de beslissende wendingen in de historie noemen, en bij de onberekenbare en onverwachte feiten van „de vinger Gods“ spreken. Neen, we geloven, dat God **heel** de geschiedenis leidt. Zowel de grote als de kleinste gebeurtenissen. Zowel dat wat als iets machtigs uit de stroom der historie op ons toespringt als dat wat bijna ongemerkt plaats vindt en toch zijn noodzakelijke en onvervangbare rol daarin speelt.

Ja, we geloven dat God de geschiedenis maakt. En dat terwijl de mensen echt-menselijk handelen en beslissen, terwijl zij echt „vrij“ kiezen terwijl alle menselijke en krea-tuurlijke factoren die de ontwikkeling der dingen bepalen ten volle tot hun recht komen. Wij geloven niet dat God de mensen hun gang laat gaan, ook en vooral de boze, om dan, opeens in te grijpen en de wissel voor de trein der geschiedenis om te werpen door een „bovennatuurlijk“ ingrijpen. Neen, we geloven, we weten dat de mensen in soms huiveringwekkend grote verantwoordelijkheid, echt menselijk handelen, met al het onlogische, onberekenbare, ja soms absurde daarvan. We weten dat in de geschiedenis de mensen „alles“ doen. Maar we geloven, we weten tegelijk dat God op goddelijke en dus voor ons ondoorgrondelijke, maar tegelijk de voor de menselijke beslissingsnoodzaak en beslissingswerkelijkheid volledige speelruimte latende, wijze **alles** doet komen wat komen moet om zijn wereldplan te verwerkelijken. Dat wil zeggen: ons zijn Koninkrijk in Jezus Christus te verwerkelijken.

En zo geloven we ook dat de bevrijding van het franse juk Gods werk was.

Die bevrijding kwam als een wonder van Gods genade.

Dat beseft men als men zich realiseert hoe het er met ons volk voorstond vóór en tijdens de franse overheersing.

Het was met dat volk al die jaren hard achteruit gegaan. Niet alleen wat betreft energie, moed, veerkracht. Ja zeker ook daarin. Wat was er overgebleven van het volk van mannen als Willem de Zwijger, Maurits, Oldebarnevelt, Johan de Wit, Coen Tromp en De Ruyter? Wat was er geworden van de bloei in de letterkunde, de wetenschap, de schilderkunst tijdens de gouden eeuw?

Maar dit alles was niet het ergste. Het was niet de wortel van het kwaad. Die was wat anders. Die moet men zoeken in het weer opleven in de kerk van de oerzonde van het menselijke hart. Deze zonde dat de mens zichzelf niet meer kent als radikaal verdorven en schuldig voor God. De zonde dat de mens meent in zich zelf wat te zijn, wat te kunnen voor God. Het is de hoogmoed ten gevolge waarvan de mens meent op één of andere wijze autonoom te zijn tegenover God. Dat onkruid was weer gaan bloeien. Zeker: achter een christelijk masker. Maar daarom niet minder erg en gevaarlijk. Want het openbaarde zich in de waan dat het menselijk verstand in ieder geval op bepaalde gebieden van het leven zelfgenoegzaam was. Ja, dat het menselijk verstand als gelijkwaardig aan of zelfs als kritikus van Gods openbaring kon optreden. Als een kille noorderwind had dit rationalisme de kerk en haar leven doen verdorren, het machteloos gemaakt tegenover de geest der eeuw — waarvoor ze in feite reeds had gekapitu-leerd.

Zo was het vóór 1795. En onder de franse bezetting was het niet beter geworden. Integendeel, het kwaad vrat voort. Het getal van de predikanten dat nog werkelijk verstand wat zonde en genade was nam steeds af. Algemeen werd op de kansel een braaf christendom gepreekt. Maar het evangelie van vrije genade werd niet meer verkondigd. De gangbare theologie was een samenvoegsel van een aantal algemene, oppervlakkige, „christelijke“ waarheden. Het was een populaire godsdienstleer, welke God veranderde in het Opperwezen en Christus in een leraar die uitmuntte door braafheid, plichtsbetrachting en een bestendig karakter. De zonde beschouwde men als zwakheid, bekering als verbetering en de heiligmaking werd getransformeerd in deugd. En men was wonderlijk met zich zelf ingenomen. In de napoleontische tijd hadden de predikanten zich veelal serviel gedragen. Tot in oktober 1813 bad men nog trouw om de overwinning van de keizerlijke legers.

Op enkele gunstige uitzonderingen na werd de vreeze des Heren alleen nog gevonden onder „het geringe volk“. Dat kwam overall samen in de couventikels, waar het zich verootmoedigde voor God en Hem smeekte om de verlossing van volk en kerk.

Dit volk nu heeft God verlost van de vreemde tirannie. Hij heeft het niet laten ondergaan in één van de grote rijken van Europa, maar het weer tot een vrij volk gemaakt onder de regering van een Oranje!

Dat was een wonder van zijn genade.

En dat wonder zullen we nu herdenken.

Als we zien wat er sindsdien gebeurd is wordt zo'n herdenking voor alles een verootmoediging.

Want hoe is het na 1813 met ons volk gegaan?

Ja zeker, God heeft ontzaglijk veel gegeven. Hij heeft rusteloos gewerkt onder ons volk. Hij heeft een reeks mannen gegeven die gezwoegd hebben om het weer te doen leven naar zijn ordinatiën in heel het leven. En God gaf keer op keer reformatie van zijn kerk. Er zijn grote dingen geschied. Wij weten daar alles van!

Maar daartegenover staat zo veel dat met die zegeningen vloekt.

Het begon direkt al zo huiveringwekkend en katastrofaal. Want nauwelijks was na de franse nacht de nieuwe dag der vrijheid aangebroken of de vrije gereformeerde kerken van ons Vaderland werden — nog wel door een Oranje! — geworpen in de gevangenis van een met heel haar wezen vloekende hiërarchische organisatie. De koning maakte naar het woord van Groen van Prinsterer de kerk tot een deel van de Staatsmachine, een Departement van Algemeen Bestuur, een soort Kerk-Staat waarin de Koning bijna als Regent en Opperhoofd werd aangemerkt. Niemand kan berekenen hoe nameloos veel ellende deze kerkverwoestende daad over ons volk heeft gebracht. En tot overmaat van ellende kwam het daarbij zelfs tot een formele vervolging van de kinderen Gods.

Mee ten gevolge van deze kerkverwoestende dood nam de ontkerking van ons volk hand over hand toe. Het aantal „onkerkelijken“ steeg in de loop der jaren onrustbarend, zowel absoluut als relatief. Al meer werd het leven in de staat, in de maatschappelijke en sociale verbanden, in de wereld van wetenschap en kunst gesaeculariseerd.

In de laatste decennien greep dit proces zelfs in een steeds versneld tempo om zich heen. Tot overmaat van ramp verloor de boodschap van de kerk dikwijls op fatale wijze haar volheid en duidelijkheid en nam de verdeeldheid onder hen die pretenderen naar Gods wil te leven eer toe dan af. En dat terwijl God in 1945 nog weer een bevrijding gaf — ook onder een Oranje.

Dit alles voor ogen houdende zullen we herdenken.

We willen 1813 herdenken in een wereld die geschokt wordt door het gruwelijke misdrijf dat Amerika van zijn president en de wereld van een harer zoveel belovende leidslieden beroofde. In een wereld die enerzijds onuitsprekelijk rijk en anderzijds onzegbaar arm is. In een wereld waarvan het overgrote deel inwoners gegrepen werd door de brutale afgoderij met het stoffelijke goed.

God geve dat we daarbij vooral ook de nood van eigen land en volk en kerk scherp zien. En daar ver bovenuit zijn onbegrijpelijke trouw. Dan zal het herdenken ons dringen tot nieuwe liefde voor en trouw aan Hem die ondanks de zonden van ons volk dit nog doet voortbestaan als een zelfstandige, vrije Natie onder een Oranje — het symbool van onze nationale vrijheid.

C.V.

DE GEBOORTE VAN HET KONINKRIJK

(1813-1815)

Honderd jaar geleden, in 1863, vierde Nederland het halve eeuwfeest van de verlossing van het franse juk in 1813. We danken aan die herdenking o.a. twee geschriften van Groen van Prinsterer, waarin hij positie koos tegen de geest, waarin dat feest was opgezet. Nu: wie thans het gedenkboek uit dat jaar 1863 doorleest, moet Groen toestemmen dat hij gelijk had. Er was meer reden tot dankbaarheid en verootmoediging dan tot luide juichkreten. Het gedenkboek van 1863 is doorademd met de geest van zelfvoldaanheid en nationale trots die toen Nederland kenmerkte. Groen daarentegen trachtte door te stoten tot het wezenlijke in die bewogen novemberdagen van 1813: de zelfbevrijding van het Napoleontisch juk als „kiem der nationale wedergeboorte¹⁾”. Groen zag scherp: in de daad van 17 november was „de gansche omwenteling vervat²⁾”. En geen staatsvorm was voor het herboren Nederland denkbaar dan die „met republikeinsche zin en geest doorvoed was³⁾”. Hoe zwaar dit laatste Groen woog, blijkt wel uit het feit, dat deze woorden vrijwel letterlijk zowel in zijn grote „Handboek” als in zijn kleinere geschriften voorkomen⁴⁾.

We zijn honderd jaar verder. Het Koninkrijk der Nederlanden heeft sinds Groen deze woorden schreef verschillende zware crises doorstaan. De honderd jaar die na 1863 volgden, brachten in de geschiedenis van het Koninkrijk grote gebeurtenissen, een krachtige ontplooiing, sterke vorsten en staatslieden. Het lijkt achteraf wel of die eerste vijftig jaar een langzame aanloopperiode waren op een grote ontwikkeling. We gaan weer 1813 herdenken. Er is dunkt mij thans alle reden ons bij die herdenking te concentreren op wat één der wezenlijke aspecten van 1813 was: de geboorte van dit Koninkrijk, dat onder de vijfde Oranjevorst sinds zijn ontstaan nog zijn plaats inneemt in Europa, in de wereld en dat tot nu toe uit alle crisissen van zijn bestaan weer zegevierend oprees. Herdenken kan ons leren hetgeen wij bezitten in dankbaarheid en verootmoediging te waarderen en de wezenlijke waarden ervan verder te ontplooiën en de toekomst in te dragen.

I. De Omwenteling

Er zijn uit geen periode van onze vaderlandse geschiedenis zo weinig gebeurtenissen te verhalen als uit de jaren 1810-1813, toen Nederland deel uitmaakte van het franse keizerrijk. De oude Republiek van de Zeven Verenigde Nederlanden die in 1795 roemloos was ondergegaan, had in de Bataafse Republiek nog een zekere voortzetting gevonden. Thans was ook de schijn van onafhankelijkheid weggevaagd. Het land was verdeeld in een aantal departementen, waarvan de grenzen niet meer samenvielen met de oude provinciën. Prefecten bestuurden deze departementen, zij stonden weer onder Lebrun, hertog van Plaisance en gouverneur-generaal van Napoleon. De conscriptie sleepte duizenden Nederlanders jongens weg naar de hitte van de Spaanse hoogvlakten en de koude van de Russische sneeuwvlakten. De tiërcering had geleid tot het uitbetalen van slechts een derde van de rente op de staatsschuld. De franse politie en censuur onderdrukten iedere uiting van eigen nationaal gevoel. Door het continentale stelsel was de handel verlamd. Het volk boog zich onder het bewind van de Franse keizer. „Op weinig uitzonderingen na, was er geen gedienstig en baatzuchtig kruipen, maar veel meer waardigheid in het ijdelijk verduren van onvermijdelijken dwang⁵⁾”. Er gebeurde weinig in deze jaren: toch ook weer veel: eindelijk drong tot de natie door wat ze in de jaren 1795 en daarna aan grote goederen had weggevoerd.

In 1812 begon het europese rijk van Napoleon te wankelen. Het grote leger ging onder in Rusland. Meer dan 15.000 Nederlandse soldaten lieten daar het leven. Toch herstelde de grote avonturier zich nog. In april 1813 volgden opnieuw conscripties voor het leger, waarmee hij in Duitsland zijn laatste beslissende slag wilde slaan. Maar nu begon het in Holland te woelen. Er kwamen volksbewegingen die door de prefecten met harde hand werden onderdrukt. Wat dat betreft was het in de franse tijd niet anders dan in de duitse:

men in Holland verstandig zijn en zich overtuigd houden dat ik het land, liever dan het af te staan, aan de Oceaan teruggeef”, het franse hewind liep nu op een eind. Een dag te voren hadden de „bijltjes” in Amsterdam reeds de douaniershuisjes in brand gestoken en had generaal Molitor de stad ontruimd. Er vormde zich daar toen een provisioneel bestuur dat echter strikt neutraal wilde blijven en als enige taak zag de orde te bewaren. Niet vanuit Amsterdam, vanuit Den Haag zou de stoot uitgaan tot het herstel van de nationale zelfstandigheid. Daar woonde op Kneuterdijk no. 8 Gijsbert Karel van Hogendorp, de man die torenhoog uitrijst boven alle andere figuren die bij de gebeurtenissen van 1813 betrokken zijn. Groen heeft gelijk: „Met grond kan men beweren dat de dader bij uitnemendheid, dat Van Hogendorp de verpersoonlijking is dezer revolutie⁶⁾”. In de late avond van 16 november bereikte Den Haag het bericht van de ontruiming van Amsterdam. Intussen had Van Hogendorp in alle stilte contact gelegd met Adam van der Duyn van Maasdam, een lid van de oude ridderschap van Holland en Leopold, graaf van Limburg Stirum, een oud-militair uit het Gelderse, thans in Den Haag woonachtig. Het is de moeite waard de loop der dingen te volgen uit de „Geheime Aante-

Oranje Boven!

Holland is vrij.

De Bondgenooten trekken op Utrecht.

De Engelschen worden geroepen.

De Franschen vlugten aan alle kanten.

De zee is open.

De koophandel herleeft.

Alle partyschap heeft opgehouden.

Al het gelede is vergeeten

En vergeeven.

Alle de aanzienlijken komen in de regeering.

De regeering roept den Prins uit

Tot hooge Overheid.

Wij voegen ons bij de Bondgenooten

En dwingen den vijand tot vrede.

Het volk krijgt een vrolijken dag

Op gemeene kosten

Zonder plundering noch mishandeling.

Elk dankt GOD.

De ouden tijden komen wederom.

Oranje Boven!

Facsimilé van Gijsbert Karel van Hogendorps proclamatie van 17 nov. 1813

er vielen velen voor het vuurpeloton. In Zaandam werden 6 mannen staande naast hun doodkisten gefusilleerd⁷⁾. Op 15 augustus 1813 werd de verjaardag van de keizer te Amsterdam nog met groot vertoon gevierd. Er was een indrukwekkende parade. Op 3 november drong echter in Holland het bericht door van de grote nederlaag, die Napoleon in de slag bij Leipzig op 28 oktober had geleden. De indruk daarvan op de fransen hier te lande was verpletterend en alle goede vaderlanders schepden nu hoop. Napoleon mocht dan op 16 november, de dag vóór de omwenteling, nog tot Schimmelpenninck in Parijs zeggen: „Laat

keningen” van Van Hogendorp die hij enkele jaren later uit zijn herinnering heeft opgesteld en die eerst in 1901 door een kleinzoon werden gepubliceerd. Men kan daaruit het verloop van de opstand van dag tot dag volgen. Op de morgen van de 17de hoorde Van Hogendorp eerst wat er in Amsterdam gebeurd was. De graaf Van Stirum kwam op die morgen bij hem. „Nu hebben wij het in handen, zei de Graaf van Stirum, nu is het onze tijd. Ik had al vroeger”, vervolgt Van Hogendorp. „op zijn verzoek ene Publicatie gereed gemaakt, en hij was ze al eens komen halen, bij gelegenheid van een ijsselijk leven, dat de turfdra-

gers voor het Stadhuis maakten. Nu stak hij ze wederom in den zak, nam eene oranje-ko-karde uit de hand van mijne oudste dogter, en stapte met dit sein op den hoed mijn huis uit. Hij was bezielde van eenen edelen geestdrift; alles gehoorzaamde op zijne wenken; met slaande trom en vliegend vaandel trok hij den Haag door, onder het uitroepen van den Prins van Oranje en het afkondigen der Publicatie. Van alle zijden kwam de Oranjekleur voor den dag, en de Haag vlagde als bij eene overwinning⁸⁾". En dat: terwijl in 's Gravenhage zelf nog een frans garnizoen lag en de prefect er resideerde. Er was voor dit alles grote zedelijke moed nodig, en vaderlandsliefde en ook een scherpe blik op de komende ontwikkeling. Jan Romein smaakt wat over de gebeurtenissen van de zeventiende november. Hij zegt, dat dit feit gewoonlijk „wat opgepoetst wordt. Uit zichzelf is het wat dof, wat erg - vroeg - 19e eeuws. Het podagra, dat Gijsbert Karel juist in die dagen aan zijn kamer bond, heeft iets symbolisch⁹⁾". Ja, zo kan men een goede eeuw later gemakkelijk op zijn studeerkamer schrijven. Maar voor de mannen die in de gebeurtenissen van de dag hun weg moesten kiezen en die nu voor het forum van de natie traden, betekende de zeventiende november 1813 erop of eronder. Zij hadden de bruggen achter zich verbrand en konden niet meer terug. Van Hogendorp besefte dit ten volle. Hij stond van nu af aan in het middelpunt van de gebeurtenissen. „Van dit oogenblik werd mijn huis het middenpunt van alle werkzaamheid, en ik stond iedereen te spraak, om bij allen de goede gezindheid en den moed te onderhouden en te regelen¹⁰⁾".

Maar hoe nu verder? Den Haag was in opstand, Amsterdam was ontruimd. Maar in Utrecht zat Molitor met zijn leger, in Gorkum lag een sterk frans garnizoen, de kozakken waren nog ver weg, Napoleon kon ieder oogenblik terugslaan. Van Hogendorp had zijn plannen klaar. In zijn bekende Proclamatie van die zeventiende november had hij gezegd: „De Regeering roept den Prins uit tot Hooge Overheid". Maar er was nog geen regering. Er was alleen een man en dat was hij. Die man nam nu de loop der dingen, voorzover het aan hem stond, ter hand.

Er moest een regering komen. Diezelfde zeventiende november ging het volgende briefje van Van Hogendorp uit.

's Hage, den 17den November 1813

Alzo de Regeeringsloosheid voor de deur staat en de droevigste gevolgen van Plundering en Bloedvergieten daaruit kunnen voortvloeien, al was het slegts gedurende weinige dagen, zo hebben wij nodig geoordeeld de voornaamste Leden en Ministers van de oude Regeering, zo als die in de jaren 1794 en 1795 bestondt, met den meesten spoed bijeen te roepen, en diensvolgens eenige van dezelve aan te schrijven, om het verder bekend te maken. De Bijeenkomst zal zijn ten huize van den Heer Gijsbert Karel van Hogendorp, op den Kneuterdijk, Donderdag den 18den November, om twaalf uur.

Het briefje was ondertekend door Gijsbert Karel zelf, Van der Duyn van Maasdam en enkele andere oud-regenten, medestanders van Van Hogendorp. Op deze wijze hoopte Van Hogendorp een tijdelijke Staten-Generaal in het leven te roepen die de Prins de hoge regering kon aanbieden. Maar de oud-regenten waren niet uit hetzelfde hout als Gijsbert Karel en zijn vrienden gesneden. Zij wilden niet verder gaan dan een provisioneel bewind ter bewaring van de orde. Op diezelfde achttiende november ontruimde de franse generaal Bouvier des Eclats 's Gravenhage en kreeg Van Hogendorp daardoor meer armslag. Hij probeerde het twee dagen later, zaterdag de twintigste november, nog eens met de mannen van de „oude voet", maar weer mislukte het hem ze in het gelid van de opstand te zetten. In zijn aantekeningen schrijft hij: „Alles was vrugteloos. Mijne woorden hadden mede geene kragt¹¹⁾". En nog jaren later, in 1817, giet hij zijn minachting en verachting over deze mannen uit als hij verhaalt: „Ik verzogt, na met veel geduld allen aangehoord te hebben, dat degenen, die de zaak doorzetten wilden, mij in de naaste kamer geliefden te volgen, en daar bescheidde ik ze weder tegen den avond. Ik zal niet beschrijven hoe van dit uit-

gezocht hoopje al wederom de één voor de ander afdroop.¹²⁾".

Gijsbert Karel bleef niet bij de pakken neerzitten. Hij deed eenvoudig in deze dagen of er een regering bestond. Hij zond de heren Fagel en De Perponcher met een brief naar Engeland om de Erfprins die hij daar vermoedde, te informeren en hem uit te nodigen over te komen. Verder zond hij de kapitein Wautiers naar het leger van de bondgenoten in Duitsland voor het geval de Prins daar mocht zijn. Hij wist te handelen. En nu moest hij ook hier in Holland, in het hart van de opstand, verder. „Des avonds laat, nadat mijne vrouw naar bed was gegaan, opende ik mijn hart aan mijne kinderen. Mijne oudste dogter bad raij uit aller naam om de opdracht der Regeering aan te nemen. De eenparige denkwijze in mijn huisgezin verstrekke mij algemeen onder alle moeilijkheden. Bij den tegenstand van mijnen oudsten zoon tegen de garde d' honneur hadden wij allen slegts eenen zin gehad. Dezer dagen waren mijne vrouw en dogter dagelijks in het bosch gaan wandelen, alsof er niets gebeurde, en dit had veel vertrouwen gewekt¹³⁾".

In de vroege zondagmorgen van de eenentwintigste november bescheidde hij de Graaf Van Limburg Stirum bij zich aan huis. Van der Duyn had hij naar Amsterdam gestuurd om daar het provisioneel bewind tot de opstand over te halen. Van Hogendorp verklaarde toen aan Stirum dat hij bereid was het be-

brave Nederlanders om zich te vereenigen tot ondersteuning van dit ons cordaat besluit. God helpt degenen, die zich zelve helpen.

's Hage, den 29sten November 1813
F. van der Duyn van Maasdam
G. K. van Hogendorp

Moet hier iets opgepoetst worden? Is dit dof, vroeg negentiende eeuws? Dit was een Nederlands, een vaderlands geluid, dat ieder hart, waarin nog iets van het oude roemvolle Holland gloeide, moest wakker schudden!

Er volgden voor Gijsbert Karel spannende dagen. „Ik had geene rust bij dag of nagt. Hoe ik dit uitgehouden heb begrijp ik nog niet¹⁴⁾". Tien dagen duurde de dictatuur van Van Hogendorp. Naar alle kanten moest hij zijn aandacht richten. Nog steeds deed Amsterdam niet mee met de opstand. Een sterke oostenwind belette de komst van de Prins met engelse oorlogsschepen. In Utrecht en Gorkum maakten volgens betrouwbare inlichtingen de fransen zich gereed voor een tegestoot. Woerden werd vanuit Utrecht door de fransen hernomen. Van Hogendorp richtte allereerst zijn aandacht op Amsterdam. Daar kwam maar geen schot in het tussenbestuur: „Onze Heeren zijn volstrekt onbeweegbaar¹⁵⁾" berichtte Falck hem vandaar. Op de 23ste november benoemde toen het Algemeen Bestuur de heren Joan Melchior Kemper, een

Koning Willem I

wind op zich te nemen indien deze en zijn officieren hem daartoe verzochten. En nu was het grote moment daar. Toen Van Stirum hem ocriep tot de daad, antwoordde Gijsbert Karel met de proclamatie die door Canneman, één van zijn medestanders, tevoren was opgesteld en die eindigde met de woorden „God helpt degene, die zich zelve helpen". Dit moment wekte grote geestdrift in deze kleine kring, men schudde elkaar de hand, en noteerde Gijsbert Karel jaren later nuchter, „ging aanstonds aan het werk, namelijk de Publikatie van afzwering van Buonaparte, eenen brief aan Gogel, om zijnen dienst te eischen onder straf van hoogverraad, en eene aanstelling van Falck tot Secretaris Generaal, stukken die ik dienzelfden avond tekende¹⁴⁾". Hier was een man die wist wat hij wilde en die vol daadkracht deed wat het oogenblik voor het vaderland vergde.

Fier ging thans de grote Proclamatie uit:

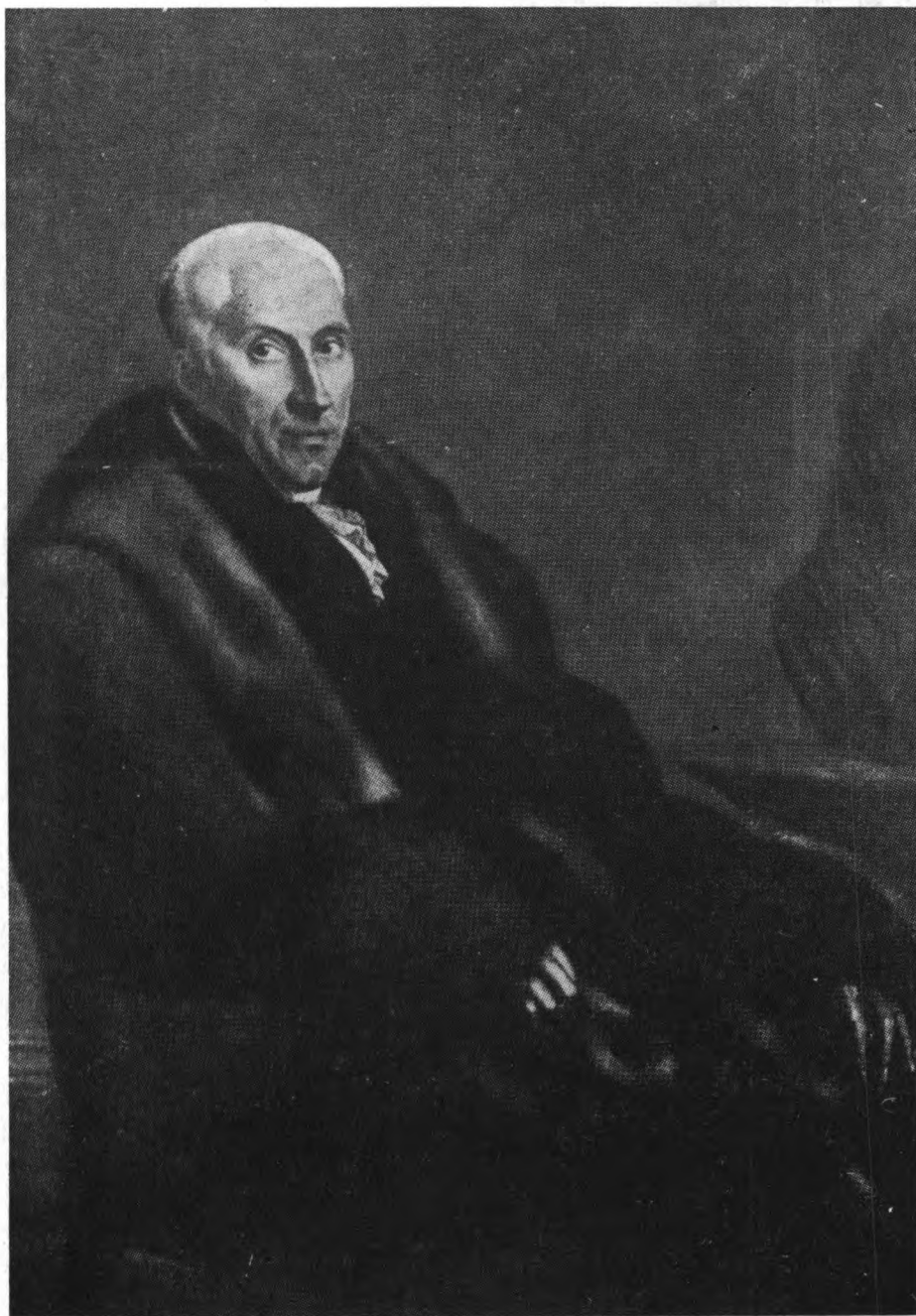
Alzoo de regeringsloosheid veel is voorgekomen in de meeste steden door wijze voorzieningen van de notabelste ingezetenen, maar het **Algemeen Bestuur** geheel verwaarloosd en in niemands handen is, terwijl het geroep van alle zijden om zulk een **Bestuur** tot redding van het Vaderland onze harten diep getroffen heeft, zoo is het, dat wij besloten hebben hetzelve op te vatten tot de komst van **Zijne Hoogheid** toe, -bezweerende alle

zeer gezien en vaderlandsgezind hoogleraar te Leiden en de heer Fannius Scholten tot Commissaris-Generaal om te Amsterdam in te grijpen en onder enorme geestdrift besloot tenslotte het provisioneel bestuur tot de opstand over te gaan.

We beschikken over 'n bericht van wat daar toen gebeurde uit de eerste hand nl. van Johan Valckenaar, die in de woelingen in de Bataafse Republiek zo'n grote rol had gespeeld. Het is bijzonder interessant de heroriëntering van deze oude patriot te lezen in de enthousiaste bewoordingen, waarin hij aan een familielid schreef: „De Statenvlag, (oude Princenvlag orange, blanche, bleu) is op den toren van het stadhuis uitgestoken. . . . De revolutie consolideerd zig hier en er heerscht activiteyt en eensgezindheid. De nationale vlag is overal geheessen. Het grote admiraliteitsjacht is met Moyaards als parlementair na Texel om Verheull op te eysschen; het zeilt met de oude Prince vlaggen vercierd. Mijn hart is zo bewogen, dat wel 10 maal op een dag moet tranen storten, 't welk mij gebeurd, als ik de oude Holl. vlag zie wapperen. Ik ben geheel jong, actief en zeer geëlectriseerd¹⁶⁾".

In Den Haag had Van Hogendorp intussen de ministeries van oorlog, financiën en binnenlandse zaken ingericht. Een bewind kwam op gang. Het sluitstuk volgde op 30 november, toen de Prins van Oranje voet aan wal zette in Scheveningen. Gijsbert Karel was aan het eind van zijn krachten. Hij leed al enige jaren

hevig aan de jicht, die hem op kritieke momenten de voet dwars zette. Hij was, schreef hij, nu „letterlijk uitgeput; sedert eenige dagen was er podagra uitgekomen; en ik hield het huis; zodat het wenschelijk werd, dat de regte Baas de teugels in handen naam¹⁷⁾”. Nu, de baas stond voor de deur. Op 26 november was Willem sloop gegaan uit Londen op een engels fregat. Vanwege de tegenwind kon hij echter eerst op de dertigste voet aan land zetten in Scheveningen. Het moet voor hem en de Hagenaars een geweldige dag geweest zijn. Wie in zijn eigen levenstijd de opwinding op de dag der bevrijding in 1945 heeft meegemaakt, kan er zich wel een voorstelling van vormen. Heel Den Haag was op de been. Alleen Gijsbert Karel niet. Hij zat urenlang thuis te wachten op de komst van Oranje. „Ik wagtte lang, door het podagra aan mijn stoel geklonken, en had niemand bij mij”. Eindelijk kwam dan de Prins, „aangekondigd door de hoezees van het volk, en gevolgd door de Graaf van Stirum en eenige anderen... Hij hield in zijne hand een lange blikken koker, dien hij mij overgaf. Ik zeide hem, dat nu alle mijne wenschen vervuld waren, en strekte eene hand uit in verwachting van de zijne. De hand kwam ook, maar niet ongevraagd, en het is bij die reis gebleven¹⁸⁾”.

Gijsbert Karel van Hogendorp op 58-jarige leeftijd.
Naar een geschilderd portret van C. Cels.

Van Hogendorp kon zijn dictatuur neerleggen. Hij was vanaf dit ogenblik niet de enige centrale figuur van de opstand: Willem Frederik, zoon van de laatste Erfstadhouder Willem de Vijfde ging zijn plaats naast hem innemen. Groen heeft terecht de aandacht gevestigd op de belangrijke plaats die deze Oranje naast Van Hogendorp in de gebeurtenissen van 1813 innam. Hij wil het in één woord uitdrukken: „hij heeft zich toen, in waarheid, in den voorvaderlijken zin, **Prins van Oranje** betoond. Door zijn overkomst,

toen de Franschen nog genesteld waren in het land; door zijn opregte medewerking in het uitwisschen van al wat met vroeger partij-schappen in verband stond; door zijn ijveren tegen elk misverstand van het misschien elders bedenkelijke woord **Souvereiniteit**, bewust dat er in Nederland van landsheerlijk gezag geen spraak is, dat de Souvereiniteit aldaar, om de eigenaardigheid der volkshistorie, met republikeinsen zin en geest doorvoed is, en dat door de Prinsen van Oranje nooit een onbepert gezag, nooit eenig gezag dan ter bescherming van aller vrijheden, van aller regten, begeerd werd¹⁹⁾”.

De Prins was er innerlijk nog niet zeker van in welke qualiteit hij hier te lande zou gaan optreden. In de proclamatie die hij aan Van Hogendorp overgaf repte hij met geen enkel woord van de waardigheid die hij ging bekleden. Het stuk was in algemene bewoordingen gehouden en refereerde aan het bekende stuk van Gijsbert Karel van de zeventiende november:

Waarde Landgenoten,

Na eene scheiding van negentien jaren en na zoo vele rampen heb ik het onuitsprekelijk genoeg, dat ik door u zelve één-

te herstellen. De herleeftde koophandel zal, zoo ik vertrouw, een der eerste en onmiddellijke gevolgen zijn van mijne aankomst. Alle partij-schap moet voor altoos van onder ons gebannen zijn. Geene pogingen zullen van mijnen kant en van dien van de mijnen onbepert gelaten worden om uwe onafhankelijkheid, uw geluk en voorspoed te verzekeren...

Het blijft de bijdrage van de leiders van de opstand te Amsterdam dat zij de beslissende stoot hebben gegeven tot het aannemen van de Souvereiniteit door Willem I. Niet echter buiten Gijsbert Karel om en buiten diens toedoen. Terwijl de Prins nog vóór de wal was, zond hij Canneman naar de commissarissen-generaal te Amsterdam om hen voor te bereiden op de komst van de Prins en om de uitroeping tot Souverein in Amsterdam te doen geschieden. Canneman zond het volgende briefje, ongetwijfeld in overleg met Gijsbert Karel opgesteld, per renbode vooruit:

Geluk, mijne Heeren! Zijn Hoogheid, Neerlands Vorst, is aan de wal. Ik kom hedenavond te Amsterdam; prepareer terstond muziek op het Paleis, en flambouwen; ik stap daar af, vind er U en de proclamatie geschiedt op staanden voet. Convoceer de regeering op het Paleis tegen 10 ure opdat wij alles concerteerden. De Prins komt morgen zelf te Amsterdam²⁰⁾”.

Op de tweede december reisde de Prins over Haarlem naar Amsterdam. Kemper heeft in de nacht van twee op drie december over de intocht 'n levendige brief aan zijn vrouw geschreven: „Dood af van vermoeienis en echter nog veel te opgewonden om naar bed te gaan: gelijk ik ook trouwens overdag geen quartier heb kunnen uitbreken om u te schrijven.” Hij verhaalt hoe hij met Fannius Scholten de Prins in een koets met vier paarden ging afhalen. Woorden zijn te zwak, vervolgt hij, om de intocht in Amsterdam te beschrijven. „Duizenden en nog eens duizenden menschen belemmerden den voortgang, men zonde ons de handen en van alle kanten, uit de woningen der armoede zoowel als uit de eerste huizen, werd ons het vaderlandsch welkom toegeroepen. Met veel moeite kwamen wij langs de Heerengracht, het Koningsplein en de Kalverstraat op den Dam. Wij leidden hier den Prins op het Paleis, dat door hem aan de stad werd terug gegeven en nu verschenen wij op het Balkon, waar het onophoudelijk gejuich ons van alle kanten tegen klonk”.

Het belangrijkste kwam echter nog. Kemper verhaalt hoe de Vorst hem later op de dag tot 'n particuliere conferentie in zijn Kabinet ontving. „En hier is dan eindelijk het groote werk geheel afgedaan: het Vaderland heeft een diplomatiek bestaan en de Souvereiniteit van den Prins doordt op eens alle oude geschillen²¹⁾”.

Dit zette de kroon op het werk. Kemper had het trouwens in een door hem en Fannius Scholten uitgevaardigde proclamatie in de nacht van één op twee december van het balkon van het paleis laten aflezen en de volgende morgen alom laten aanplakken.

„Het is geen Willem de Zesde, welken het Nederlandsche volk heeft terug gevraagd, zonder te weten, wat het eigenlijk van hem te hopen en te verwachten had. Het is Willem de Eerste, die als Souverein Vorst, naar den wensch der Nederlanders, onder het volk optreedt, hetwelk eenmaal door eenen anderen Willem I, aan de slaavernij eener buitenlandsche overheersching werd ontrukkt. Uwe burgerlijke vrijheid zal door wetten, door eene die vrijheid waarborgende constitutie, zekerder dan te voren gevestigd zijn”.

Zo had het volk te Amsterdam de zoon van de laatste Stadhouder, die eenmaal smadelijk het land had moeten verlaten op een grauwe wintermorgen in januari 1795, thans bijna twintig jaar later uitgeroepen tot Souverein Vorst der Nederlanden. De bijltjes zongen die dag op de scheepswerven van Amsterdam:

Leve Willem de Eerste onze Souverein
De Prins moet Koning van Holland zijn²²⁾.

Willem zelf antwoordde op de proclamatie van Kemper in een verklaring zijnerzijds, „ge-

stemmig in uw midden worde teruggeroepen; ziet mij hier aankomen en gereed om onder den Goddelijken bijstand u in het genot van uwe vorige onafhankelijkheid en welvaart te heelen herstellen. Dit is mijn eenig doel, dit is het opregt en vurig verlangen van mijn hart... Ik ben bereid en vastelijk besloten al het voorledene te vergeven en te vergeten. Ons gemeen en eenig doel moet zijn de wonden van ons dierbaar vaderland te heelen en hetzelfde in zijn vorigen luister en aanzien

daan op het Raadhuis te Amsterdam", waarin hij o.m. zeide:

„Nooit, Nederlanders! zal myne ontvangst in Holland, nooit myne intrede in Amsterdam, uit myn geheugen gaan, en, bij uwe liefde belove ik het U, bedrogen zult gy U niet vinden. Gy wil het, Nederlanders! dat ik U meêr zal zyn dan ik U zonder myne afwezenheid zoude geweest zyn. Uw vertrouwen, uwe liefde legt de Souvereiniteit in myne handen, en van alle zyden dringt men op de aanneming daarvan, wyl de Nood van het Vaderland, wyl de toestand van Europa dit vordert. Welaan dan. Ik zal myne bedenkingen aan Uwe eischen opofferen, ik aanvaarde wat Nederland my aanbiedt, maar ik aanvaarde het ook alleen onder waarborging eener wyze Constitutie, welke uwe Vryheit tegen volgende mogelyke misbruiken verzekert, ik aanvaarde het in het volle gevoel der verpligting, welke my deze aanneming oplegt”.

Inderdaad, Van Hogendorp schreef terecht dat Kemper zich „op dien tijd allerverdienstelijkst gemaakt had bij het Vaderland, door de stellige verzekering van eene Constitutie aan de Natie bij monde van den Prins gegeven²³⁾”. De grondslagen voor het gebouw waren gelegd. De omwenteling, een waarachtige „volksdaad” (Groen) had nu zijn beslag gekregen.

II. De Grondwet

Zo had Nederland bij het begin van wintermaand 1813 op nog maar voor een deel bevrijd grondgebied een Souverein Vorst, Willem I, een Algemeen Bestuur in 's Gravenhage en lagere besturen die nog alle op franse leest waren geschoeid. Het blijft de grote verdienste van Gijsbert Karel dat hij nu geen pas op de plaats maakte, maar doorzette. Intussen: dat vorderde energie en volharding. We raken hier een van de meest boeiende aspecten van de geschiedenis der omwenteling. Van nu af aan is onze aandacht n.l. geconcentreerd niet op één, maar op twee figuren die in veel opzichten elkaars antagonisten waren n.l. Gijsbert Karel en Willem, de Vorst. Alle anderen, wat voor belangrijk werk zij ook mogen hebben verricht, zijn van secundaire betekenis vergeleken bij deze twee. Ongewijfeld was Van Hogendorp van het tweetal de meest geniale. Hij was staatsman in hart en nieren. In zijn jonge jaren had hij als pensionaris van Rotterdam nog de oude gecompliceerde staatsmachine der Republiek gekend en in werking gezien. Hij had van terzijde de wanhopige pogingen van de leiders der Bataafse Republiek geobserveerd om een nieuwe eenheidsstaat uit de Zeven Verenigde Provinciën te scheppen. Hij had in de jaren dat hij „stilzat” tijdens het Koninkrijk Holland en de inlijving, de geschiedenis van de Nederlanden grondig bestudeerd en beschreven. Hij had zijn Schets van een grondwet vervaardigd en zich het nieuwe Koninkrijk ingedacht, hij begreep dat de tijd rijp was om thans voor jaren het nieuwe huis op te trekken. Hij stamde uit een uit regentengeslacht en was tegelijk in de patriottentijd vurig Prinsgezind geweest. Hij was een man uit één stuk, die thans op eenenvijftigjarige leeftijd zich geroepen zag de idealen van zijn jeugd en van de harde jaren van afwachten te realiseren. Tegenover hem stond de Vorst, een man, eveneens met een harde levenservaring, die zich uit zijn jeugd herinnerde al de vernederingen waaraan zijn vader zich vanwege de regenten had moeten onderwerpen, die een bittere ballingschap achter de rug had, en die voor alles een man van praktische zin was en met een enorme werkkraft, een man vol dandrand. Vanaf het eerste moment dat die beiden elkaar in de ogen gezien hadden, was er een afstand geweest. De Vorst was vastbesloten zich nimmer aan de vernederingen te onderwerpen die zijn vader had moeten ondergaan en was doordrongen van de idee van de getemperde monarchie die toen in Europa opgeld deed. Gijsbert Karel was vastbesloten in plaats van de oude Republiek een eenheidsstaat te vestigen maar waarin de oude republikeinse volksinvloed zou worden vastgelegd in een Constitutie. Beide mannen waren in dit historisch moment aan elkaar gegeven. De Vorst begreep dat hij zonder Van Hogendorp zijn regering niet kon beginnen, maar

was er van het begin af aan op uit zijn zelfstandigheid te bewaren, Gijsbert Karel wilde de Vorst dienen maar tegelijk als representant van de bevrijde natie de regering mede in handen houden.

De Prins nam op 6 december de regering in handen en was van plan het bewind tot het einde van de oorlog te voeren met behulp van een kabinetraad. Hier vond hij Gijsbert Karel terstond tegenover zich. Het was nu de tijd de grondwet tot stand te brengen en de Vorst zwichtte. Van Hogendorp was zich van zijn grote kracht in deze dagen bewust. Hij bezat in die tijd, schreef hij, een grote zedelijke kracht, meer zelfs dan hij zich bewust was. „Ik schreef het toe aan den betoonden moed, waarmede ik veertien dagen als op het slagveld gebivouacqueerd had. Wie de bewondering der menschen wekken kan, verkrijgt een groot ascendent; en niets wekt meer bewondering dan moed²⁴⁾”. Zo bereikte hij dat reeds op 21 december een commissie tot ontwerp van de nieuwe grondwet werd ingesteld. Van Hogendorp had zijn Schets tevoren aan de Vorst ter hand gesteld die met hem zijn aanmerkingen besprak. Gijsbert Karel verwerkte die, behalve het Hogerhuis dat de Vorst wilde.

Zo werd de in overleg tussen Vorst en eerste dienaar gewijzigde Schets het voorwerp van de besprekingen in de grondwetscommissie, waarvan Van Hogendorp voorzitter werd en die bijna dagelijks te zijnen huize vergaderde. De commissie bestond uit 14 leden. Buiten Van Hogendorp was het belangrijkste lid misschien Van Maanen, de president van het Hooggerechtshof tijdens de inlijving. Van Maanen vond eigenlijk een nieuwe grondwet niet nodig: indien in de plaats van Napoleon de Souvereine Vorst werd gesteld was dit voor hem voldoende. Maar Van Hogendorp was zich het gewicht van het ogenblik bewust: nu moesten de lijnen voor de toekomst worden getrokken. „Had ik het (de Schets) niet gereed gehad, zo zouden de omstandigheden, de menschen, de denkbeelden van het oogenblik veel invloed op het werk gehad hebben. Maar nu stond het gebouw vast en verdedigde zig zelf²⁵⁾”.

Het zou te ver voeren hier te handelen over allerlei details van het ontwerp en de daarover gevoerde discussies, hoe interessant ook. De kern van de zaak lag in de verankering van de Souvereiniteit en van de volksinvloed. Van Hogendorp formuleerde het hart van de Schets in enkele simpele woorden, maar waarin heel de kracht van de omwenteling en het nieuwe staatsgebouw was uitgedrukt: „De Souvereiniteit uit den boezem der Staten overgebracht tot het Hoofd van den Staat was eigenlijk de karakteristieke trek van mijn Ontwerp”. Van Hogendorp had in de jaren van stilzitten Van Slingeland en Van der Spiegel, de grote staatslieden van de Republiek uit de achttiende eeuw, grondig gelezen. Hij was doorgedrongen tot de grondfout van de oude Constitutie. Tijdens de Republiek was de generaliteit, het opperbestuur, gegrondvest geweest op de souvereiniteit van de Staten-Generaal, eigenlijk een congres, een conferentie van zeven onafhankelijke provincies. Ter generaliteit kon geen besluit genomen worden of het moest door de Staten van de zeven provinciën worden geratificeerd. En bij belangrijke besluiten moesten de afgevaardigden ter Staten-provinciaal hun vroedschappen raadplegen. Het systeem, hoe omslachtig ook, had zijn voordelen. Bij belangrijke zaken geschiedde de raadpleging van het volk in alle vroedschappen. Maar het kon alleen vruchtbaar werken indien een groot staatsman heel dit raderwerk wist te bewerken: Oldenbarneveld, Johan de Witt, Fagel en Heinsius, ze wisten de Republiek te regeren! Maar in de achttiende eeuw kwam de degeneratie. Steeds meer deed zich de behoefte aan een centraal gezag gevoelen dat dit omslachtig apparaat een middelpuntzoekende kracht gaf. Van Slingeland, Van der Spiegel: ze hebben de verbetering beproefd, maar slaagden niet. Het regeersysteem van de verenigde provinciën had zichzelf overleefd. Nu deed in deze nieuwe grondwet Van Hogendorp de koene sprong. De Souvereiniteit werd opgedragen aan Oranje. De Staten-Generaal, al hielden zij die naam, veranderden geheel van karakter. Ze waren nu niet langer de dragers van de souvereiniteit maar de vertegenwoordigers des volks bij de Kroon. De oude verhouding Oranje-Staten, die in de Republiek eigenlijk nimmer uitgekristalliseerd

was, maar veel afhing van de persoonlijkheid van de Stadhouders, kreeg een nieuwe vaste vorm. Het stond nu fier in artikel 1 van de grondwet: „De Souvereiniteit is en blijft opgedragen aan Willem Frederik, Prins van Oranje-Nassau, om door Hem en zijne wettige nakomelingen erfelijk te worden bezeten”. Van Hogendorp, die een sterk historisch besef had, begreep dat hij hiermede eigenlijk teruggreep op de regering van vóór de grote opstand van 1572. En dat besef heeft heel de negentiende eeuw door de historici vervuld: Fruin en Colenbrander, Bavinck in zijn grote rede van 1917 over de betekenis van de Hervorming voor ons vaderland: ze prijzen om strijd de eenheidsstaat als een teruggrijpen over de Republiek naar de oude regering van Karel V.

De souvereiniteit bij Oranje: dat was de eerste pijler in Van Hogendorps staatsgebouw. De tweede was: een grondwettig verankerde invloed des volks. Daarin was hij de man, die het oude regentenbloed in zijn aderen had, die hoe Prinsgezind ook, toch begreep dat naast Oranje en juist onder het schild van Oranje, het nederlandse volk zijn wettige vrijheden wilde bezitten en uitoefenen. Op dit punt heeft hij in de grondwetscommissie pal gestaan op kritieke momenten. Hij stond hier soms tegenover de Vorst, maar ook tegenover zijn medelever. Hij, de staatsman die wat er in het volk leefde, tot in zijn vingertoppen aanvoelde, geeft in zijn „Aantekeningen” blijk hoe scherp hij de situatie observeerde. Hij schrijft, nadat hij met een zekere voldoening verhaald hoe hij tegen de op het punt van de domeinen wat inhalijs wensen van de Koning een zekere royaliteit getoond heeft: „Op de nationale vrijheden kon ik niet zo gemakkelijk zijn als op de penningen. Nogthans maakten de omstandigheden dit werk zeer moeilijk. De geestdrift voor het Huis van Oranje was groot onder het volk, de oude Prinsgezinden kenden naar gewoonte geen palen aan de op te dragen magt, en de Revolutionairen waren voor niets zoo bang als voor de oude instellingen²⁶⁾”.

Ook dat laatste had hij scherp gezien. Hij schreef al eerder: „De grootste Demokraten waren de ijverigste voorstanders der onbepaalde Monarchie²⁷⁾”. De unitarisch gezinde patriotten zagen nu de kans schoon de eenheidsstaat voorgoed te vestigen en waren geneigd aan de Vorst zoveel macht op te dragen als maar mogelijk was en de Prinsgezinden wilden dit uit loyaliteit tegenover Oranje. Gijsbert Karel begreep dat Oranjegezindheid nimmer kan betekenen het pleiten voor een Oranjedictatuur. En dat hij zich daar met hand en tand tegen verzette was bewijs van groot staatsmanschap. Hij weerstond zijn medeleden, maar evengoed en misschien nog het meest de Vorst zelf. Deze wenste dat de Provinciale Staten, die als kiescollege voor de nieuwe Staten-Generaal zouden fungeren, hem een tweetal of een drietal voor iedere vacature zouden voordragen, waaruit de Vorst dan kiezen kon. Dit betekende een voortzetting van de oude magistraatbestelling tijdens de Republiek die daar aan de Stadhouder toekwam. Van Maanen — let wel: de Napoleontische Van Maanen — viel de Vorst bij, ook Aylva de friese Prinsgezinde: de uitersten vonden elkaar. De Vorst ontbood een subcommissie in zijn Kabinet om hierover te spreken. Van Hogendorp verzette zich in dat gesprek tegen de wensen van de Vorst. Hij wees Hem er op, dat de Stadhouders door deze magistraatsbestelling „zig vele vijanden daarmede gemaakt hadden, en dat de menschen meer vooruit dan agteruit zagen”. Het lid Elout, een kundig Haarlems oud-regent, ondersteunde „met fijn verstand en rondborstige taal hetgeen hij mijne menschkundige aanmerkingen noemde, en de Prins berustte in de zaak²⁸⁾”. Zo zouden de nieuwe Staten-Generaal gekozen worden door de Provinciale Staten. En deze werden volgens de nieuwe grondwet samengesteld uit de oude Ridderschappen die weer hersteld werden, de regeringen der steden en de eigenerfden als vertegenwoordigers van het platteland. Het laatste werd niet uitdrukkelijk in de grondwet vermeld maar bij reglement geregeld. Aangezien de regeringen der steden door kiescolleges gekozen werden, werkte de invloed van het volk naast die van de adel, waaraan Van Hogendorp in zijn systeem een belangrijke plaats had toegedacht, zo tragswijze door tot in de Staten-Generaal.

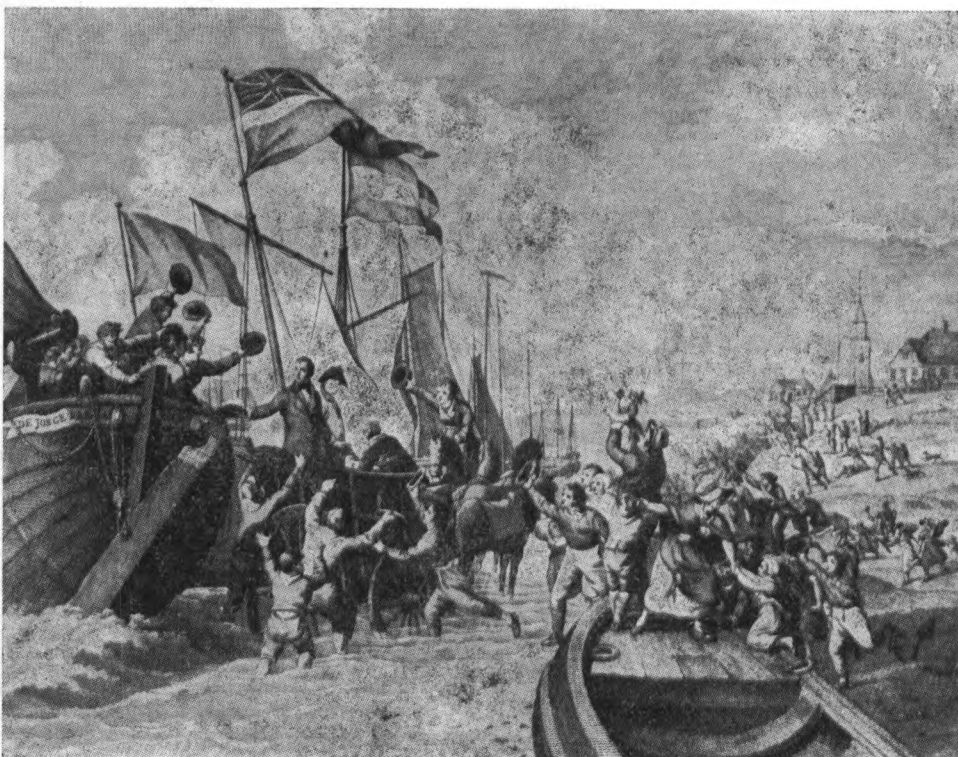
Gijsbert Karel ontwikkelde in dit systeem een grootse conceptie. Het was een poging de oude standenstaat van de Republiek: adel en vroedschappen, te verenigen met de moderne gedachte van de volksinvloed door middel van verkiezingen. Gijsbert Karel hoopte zo heel het volk in zijn organische geleidingen in te schakelen bij de regering. Hij dacht zich de Staten-Generaal niet als een instantie tegenover de regering, maar als deelhebbende aan de regering: de Vorst deelde de wetgevende macht met de Staten-Generaal. Daarom wilde hij ook dat ministers zitting konden hebben in dit lichaam en schiep hij voor zichzelf de mogelijkheid van het lidmaatschap ook toen hij in de loop van 1814 vice-president van de Raad van State werd.

Op één belangrijk punt kreeg Gijsbert Karel zijn zin niet. In zijn Schets had hij de figuur van de oude raadspensionaris weer opgenomen. Door deze geschiedde „het beleid van de vergadering”. De Vorst benoemde deze ambtenaar voor vijf jaar uit een voordracht van drie personen vanuit de Staten-Generaal. De opzet was dat hij als „minister der vergadering” de Staten-Generaal naar buiten tegenover de Vorst zou representeren. In de tweeheid Vorst-Raadspensionaris zou als het ware de tweeheid Oranje-volk gestalte krijgen. Maar zijn medeleden waren op dit punt onvermurwbaar en kennelijk was de Vorst ook allermint op deze functionaris gesteld. Eén van de leden heeft later in zijn Memoires de redenen onthuld waarom Gijsbert Karel op dit punt zijn zin niet kreeg. „Niet weinig”, zo deelde later het lid Roëll mede, „werkte tot de verwerping mede de waarschijnlijkheid van tot de bedoelde functie een man benoemd te zien, wiens uitgebreide kennis van 's lands belangen, warme vaderlandsliefde en beproefde trouw door alle leden naar waarde geschat werden, doch wiens regeerziek karakter, verregaande ingenomenheid met eigen denkbeelden en stoeve omgang bij sommigen de vrees inboezemden van weldra tot botsing te zullen zien ontstaan waartoe het ontwerp de strekking scheen te hebben”. Bovendien: men wilde geen tweede Van Oldenbarneveld en het gevaar scheen niet denkbeeldig dat ontevreden zich in troebele tijden rond de Raadspensionaris zouden scharen „die schier op gelijke lijn met den Koning staan zoude²⁹⁾”. Van Maanen verzette zich met enkele Prinsgezinden tot het uiterste en Gijsbert Karel verloor de slag met 7 tegen 5 stemmen. Zijn wat achterdochtige geest zag er de Vorst zelf achter: „Ik meende te bemerken, dat de Prins zelf er zijne vrienden tegen opgezet had³⁰⁾”. Colenbrander bestrijdt dit omdat ook vrienden van de Vorst vóór stemden, maar het komt ons voor dat Van Hogendorp in deze wel goed gezien kan hebben³¹⁾. Toch had Gijsbert Karel hier een vooruitziende blik. Maar het zou duren tot het minister-presidentschap van Abraham Kuyper vóór de positie van het hoofd van het ministerie een bijzonder accent kreeg en tot na de tweede wereldoorlog vóór het ambt van minister-president opzettelijk werd ingesteld. Daarin herleefde tenslotte toch de tweeheid: Vorst-natie met dit verschil dat Gijsbert Karel die tweeënheid zag functioneren in de Vorst enerzijds en de vertegenwoordiger van de Staten-generaal als mederegerend lichaam anderzijds. Het staat nog te bezien wat het beste geweest was. Het is niet onmogelijk dat het ontwerp van Gijsbert Karel de Staten-Generaal op een politiek hoger plan gebracht had dan thans het geval geworden is, en ons de dualiteit: ministerie-volksvertegenwoordiging bespaard had.

Zo was het gebouw thans opgetrokken. Op 29 april 1814 kwam een grote vergadering van Notabelen bijeen (600 waren er opgeroepen, 126 lieten verstek gaan) om de grondwet aan te nemen. Van Hogendorp was door ziekte verhinderd tegenwoordig te zijn. Van Maanen hield de grote rede, waarin de grondwet werd aanbevolen. Hij formuleerde helder en duidelijk in strak negentiende-eeuws Nederlands de betekenis van de nieuwe grondwet. De leden van de nieuwe Statengeneraal waren geen „lasthebbers meer van die voormalige Souvereine Lichamen, aan lastbrieven gebonden, maar Vertegenwoordigers der Natie, van den Souvereinen Vorst onafhankelijk, naar mate der bevolking van de onderscheidene Provinciën en Landschappen door de

Staten der Provincie gekozen, achtereenvolgens het vermogen aan dezelve bij de Grondwet toegekend; maar ook tevens van die Provinciale Staten even onafhankelijk: bekleed met het regt en vermogen om voor de belangen der ingezetenen op te treden, wanneer dit noodig mogt zijn, en bij den Vorst daarvoor te spreken: gezamenlijk met den Vorst tot het wetgevend gezag geroepen; even als de Vorst gerechtigd om Voorstellen tot Wetten te doen; bewaarders der Grondwet...³²⁾”. Van Maanen had de kern van wat Gijsbert Karel bedoelde goed begrepen: Prinsgezind en Patriot vonden elkaar in deze Constitutie die het wezenlijke van de oude Republiek overgaf in de

teruggave van de koloniën. Hier had het herboren Gemenebest alles aan de Vorst te danken. Van het begin af aan had hij het oog op de zuidelijke provinciën. Aan Frankrijk mochten ze niet blijven: dat verbood heel de internationale politieke situatie. Oostenrijk wilde ze niet terughebben. Hier lag de historische kans de oude zeventien verenigde Nederlanden opnieuw te herstellen, thans onder het Huis van Oranje. De Vorst heeft die kans gezien en gegrepen. Met Pruisen vocht hij een harde diplomatieke strijd uit over de definitieve oostgrens van het nieuwe rijk. Terwijl deze onder de Republiek sterk verbrokken was geweest, vooral in Limburg, kreeg hij nu gedaan dat de grens overal ten oosten van de

De landing van de Prins van Oranje te Scheveningen op 30 november 1813

Naar een schilderij van J. W. Pieneman

nieuwe tijd. De volgende dag werd Willem I in de Nieuwe kerk te Amsterdam als Souverein Vorst ingehuldigd in het midden van deze Grote Vergadering. Het grote werk was verricht. In Den Haag overzag Gijsbert Karel de afgelopen maanden. „Onderwijl iedereen naar Amsterdam gegaan was en ik schier alleen in den Haag overbleef, kwam ik eenigzins tot nadenken”. Hij voelde zich „moei” en afgemat. Het was mooi weer in april en hij trachtte zich wat te ontspannen. Het waren grote dagen in zijn leven geweest. „Naauwlijks vijfde half maanden waren voorbij sedert den dag van den Opstand; en niettegenstaande twee zware ziekten had ik tot de vestiging van den Staat, tot de Grondwet, in de Buitenlandsche Zaken, mijne krachten mede besteed³³⁾”. In plaats van de functie van Raadspensionaris schiep de Vorst thans voor Gijsbert Karel de positie van vice-president van de Raad van State. Het ambt van minister van buitenlandse zaken dat hij sinds de terugkomst van de Prins had bekleed, gaf hij over aan Van Nagell tot Ampsen. Hij merkte niet bonder bitterheid op, dat deze in de beslissende maanden op zijn buiten bij Lochem „stilgezeten” had, „als iemand die zien wilde waar het naar toe liep³⁴⁾”. Het was toen al niet anders dan in de duitse tijd.

III. Het Verenigd Koninkrijk

Hoewel de gebeurtenissen van 1814 en 1815 eigenlijk buiten het bestek van deze herdenking vallen, ontkomt men er niet aan ze in dit alles te betrekken. Ze werden de afronding en voltooiing van wat thans opgebouwd was. Terwijl Gijsbert Karel tot nu toe in het middelpunt van de akties stond, kwam nu de beurt aan de Vorst. Rusteloos is hij dat jaar 1814 bezig geweest met de herbouw van de Staat. Er moesten eindeloos veel benoemingen worden gedaan. Alle leden van de Staten-Generaal en van de Staten-Provinciaal werden de eerste maal door de Vorst benoemd. Er moest in tal van ambten worden voorzien. Dat eiste de nodige voorzichtigheid: oude vrienden van vóór 1795 mochten niet worden miskend, de nieuwe vrienden uit de omwenteling eisten hun plaats op. En daarnaast was de Vorst rusteloos diplomatiek bezig op twee punten: de grenzen van het nieuwe rijk en de

Maas ging lopen. Ons huidige Limburg is zonder deze activiteit niet denkbaar. En evenzo liep het met de koloniën. Men was hier volkomen van de gunst van Engeland afhankelijk: de Vorst wist terug te krijgen wat maar enigszins mogelijk was. De Kaap en Ceylon gingen voorgoed verloren, maar door de teruggave van Java was de grondslag gelegd voor het grote koloniale imperium dat Nederland in de negentiende eeuw opnieuw opbouwde.

Maar nog één keer kwamen Gijsbert Karel en de Vorst samen volop in aktie. „Op een ogtend in het begin van Maart 1815”, verhaalt Van Hogendorp, „nog niet hersteld zijnde van eene zware ziekte, ontving ik het bezoek van den Heer van Nagell, die mij de tijding bragt van de landing van Buonaparte en zijn eerste Proclamatie³⁴⁾”. Weer zag Van Hogendorp het gewicht van het historisch moment. Hij schreef onmiddellijk na het eten aan de Prins dat het nu het moment was „de kroon op zijn hoofd te zetten, indien er geene onoverkomelijke diplomatieke redenen tegen waren³⁵⁾”. De volgende dag reeds verscheen de proclamatie, 16 maart 1815, waarbij de Vorst zijn positie markeerde als „Koning der Nederlanden” en hij reisde onmiddellijk naar Brussel om zich daar te vestigen. Aan Gijsbert Karel liet hij het bewind in de Noordelijke provinciën, wat die de spottende opmerking van Falck bezorgde: „nu heb je 't naar uwen zin, nu ben je alleen baas”. Er ging een schok door de Nederlanden. Alle gehaspel in het Noorden over de vereniging met België hield opeens op. Men besefte: de Nederlanden hoorden in deze kritieke situatie bijeen. Met het Zuiden viel ook het Noorden. En de verplaatsing van de zetel des Konings naar Brussel was een daad van moed. De Koning vroeg zelf aan Falck toen deze hem de Staatscourant liet zien, waarin zijn vertrek werd aangekondigd: „En hoe weet Mijnheer, dat Napoleon er niet eer zal wezen dan wij?”. Ook Van Hogendorp kwam in aktie. Toen het bericht binnen was dat Napoleon in Lyon en kort daarop in Parijs was, riep hij in afwezigheid van de Koning de kabinetsraad bijeen. „Ik verklaarde openlijk in den Kabinetsraad, dat wij oorlog hadden. Met wien? vroeg de Heer van Manen. Met den ouden vijand, antwoordde ik, daar wij twintig jaar mede te doen hadden³⁶⁾”.

Het nieuw geschapen leger werd in Noord en Zuid gemobiliseerd en in juni volgden de slagen bij Quatre Bras en Waterloo. De opwinding die deze gebeurtenissen veroorzaakte, het moedig optreden van de Kroonprins, de bedreiging van de nieuw gevormde Staat, het bewerkte een nieuwe golf van geestdrift, die het werk van 1813 consolideerde en verdiepte. Kemper zei het wat hoogdravend maar er steekt ongetwijfeld een kern van waarheid in de woorden waarmee hij de stemming der natie in die dagen onder woorden bracht: „Ik heb nu eindelijk de volkomen triomf der goede zaak gezien. Ik heb ouders, die tot het vorig jaar zich meer in den loop der zaken schikten dan zich er in verheugden, thans hunne kinderen hooren waarschuwen voor de indrukken van gevoelens, die zij zelven eenmaal gepredikt hadden en het **Oranje Boven!** dat bij zoo velen voor een jaar alleen nog maar het **weg met de Franschen!** was, is eindelijk de leus geworden van opregte, bestendige, belangelooze liefde tot den Koning en zijn Huis³⁷⁾”.

Terwijl het Huis van Oranje op het slagveld en door de diplomatie het verenigde Koninkrijk bevestigde, bewees Van Hogendorp nog eenmaal zijn diensten door op verzoek van de Koning op te treden als het hoofd van de commissie voor de herziening van de grondwet met het oog op de vereniging van Noord en Zuid. De commissie vergaderde opnieuw ten huize van Gijsbert Karel in dezelfde zaal als ruim een jaar te voren toen het om de grondwet voor het Noorden ging. De voorzitter maakte nu kennis met de belgische leden en het moet gezegd: hij wist met ze om te springen. Bij het begin van de werkzaamheden van de commissie viel er een moeilijkheid voor. „Wij hadden”, aldus Gijsbert Karel, „bij de eerste Commissie altijd begonnen met een kort gebed, en ik sloeg het wederom voor; dog de roomsche leden willigden het niet in, zeggende, dat elk dit voor zig kon doen³⁸⁾”. Het was nog anderhalve eeuw voor het tweede vaticaanse concilie en de verhouding tussen rooms en protestant lag nog heel wat moeilijker dan thans. Dat zou ook de Koning snel genoeg ondervinden. Overigens liepen de werkzaamheden van de commissie vlot. Gijsbert Karel bewees zijn staatsmans-talent door de grondwet, die nu 'n jaar lang in de praktijk beproefd was, verder te ontwikkelen. De commissie die gebonden was aan de besluiten van de grote mogendheden, die Holland en België „intime et complète” verenigd hadden, nam de grondwet van het Noorden nl. tot haar uitgangspunt. Maar er kwamen, mede door toedoen van de belgen, een paar forse veranderingen. In de eerste plaats werd nu een Eerste Kamer ingesteld. „Wij Belgen, zeide de heer Holvoet, zijn te driftig, te opbruizend, en er moet eene Eerste Kamer zijn om de Tweede in toom te houden” en verder meende hij: „de Magnaten van België moeten ook iets vooruit hebben³⁹⁾”. Op verschillende punten ondersteunde Van Hogendorp de belgen. Zo werd besloten dat de gewone uitgaven van de staat niet voor onbepaalde tijd werden toegestaan maar telkens voor tien jaar, wat een grote verbetering was vergeleken met de grondwet van 1814. En bijzonder was Van Hogendorp ingenomen met de bepaling dat de zittingen van de Tweede Kamer openbaar zouden zijn, wat zij volgens de grondwet van 1814 niet waren. De grote staatsman in Van Hogendorp zag scherp dat dit de zenuw van de kracht van deze instelling was. Het geheime karakter van de vergadering der staatscolleges in de oude Republiek was altijd de bron van corruptie en ellende geweest. Het openbaar vergaderen van de Kamer zou van onberekenbare grote invloed op de volksgeest zijn. Het viel hem niet mee de Koning hiervoor te winnen. Er kwam een bijzondere raad van de Koning aan te pas, waarin Gijsbert Karel met niet minder dan acht commissieleden verscheen. Het hollands lid Elout en de belg Dotreng spraken met kracht voor. Tenslotte keerde de Vorst zich tot de voorzitter „met een zeer vriendelijk lachje en vraagde om mijn advies. Ik zag, dat Hij zig overgaf, en bevestigde Hem daarin, waarmee de zaak beslist was”. En met grote voldoening vervolgde Van Hogendorp in zijn autobiografische aantekeningen: „Dit reken ik eene van de gewichtigste zaken, die ik verricht heb, en volhard in het denkbeeld, dat de openlijkheid der zittingen hoogst nuttig is, niettegenstaande er eenig misbruik van gemaakt is en worden zal⁴⁰⁾”. Men staat ook bij deze laat-

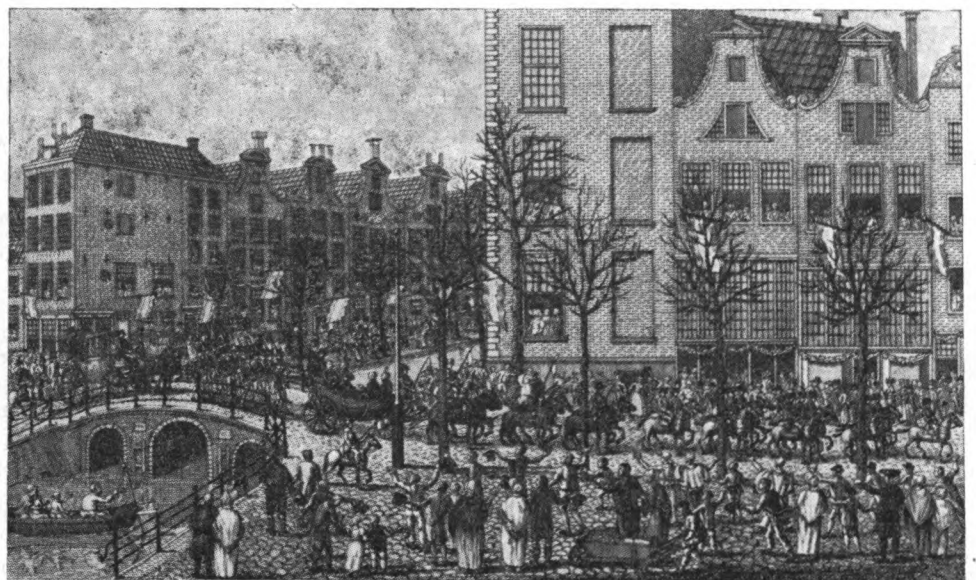
ste grote dienst die hij het vaderland bewees, telkens weer te kijken van de wijsheid en het vooruitziende van zijn staatsmanschap. Zo kreeg hij gedaan dat Noord en Zuid elk 55 stemmen in de nieuwe Tweede Kamer verkregen. Er waren belgen die meer eisten. Sommige nederlanders wankelden. België had toen vrij wat meer inwoners dan Holland. Maar Gijsbert Karel hield onwrikbaar aan de gelijkheid vast. Er was zo merkte hij op, geen andere keuze dan óf deze schikking óf het opofferen door het Noorden van zijn eigen nationaal bestaan en onderwerping aan de belgen. Van Hogendorp beseftte dat voor een harmonische ontwikkeling van het nieuwe Koninkrijk deze gelijkheid in het vertegenwoordigende lichaam noodzakelijk was. Op één punt kreeg de voorzitter zijn zin niet en dat zou zich later wreken. Op aandrang van de belgen werd uit de grondwet weggenomen het artikel dat de Koning de hervormde godsdienst moest belijden. Dat was niet naar de zin van Gijsbert Karel. Hij wilde dit artikel behouden en tegelijk de bepaling opnemen dat de betrekkingen met de kerk, voorzover dat het Zuiden betrof, doorconcordaat met de Paus geregeld zouden worden. Zo hoopte hij van het begin af aan een goede verstandhouding te scheppen met het roomse Zuiden. En dat zou voor de start van het Koninkrijk van grote betekenis geweest zijn. Het lukte hem echter niet en één van zijn interessante observaties in de commissie was, dat het feit dat nu geen enkele bepaling over de godsdienst werd opgenomen het gevolg hiervan was, dat de „flauwe Kristenen, mogelijk Deïsten, de handen ineen sloegen, terwijl de ijverige Hervormden en Roomschen het nooit eens konden worden⁴¹⁾”.

De nieuwe grondwet werd in het Zuiden aan een stemming door Notabelen onderworpen. Het resultaat was niet gunstig. Er waren 527 voorst. en 796 tegen. Onder de laatsten waren er 126 „pour cause de religion” vanwege het verzet der bisschoppen. Maar het Noorden had eenstemmig aangenomen en de Koning verklaarde in de proclamatie van 24 augustus 1815, dat „zoo de waarheid niet verduisterd ware door eenige menschen, van welke de maatschappij integendeel het voorbeeld der Evangelische liefde en verdraagszaamheid verwachten mocht” de 126 tegenstemmers „pour cause de religion” bij de voorstanders gevoegd hadden kunnen worden. Dan was er nog wel geen meerderheid geweest, maar in aanmerking genomen, dat het Noorden eenstemmig voor was, kon er, aldus de Koning, „geen twijfel overblijven omtrent de gevoelens der groote meerderheid onzer gezamenlijke onderdanen” en daarom achtte hij de grondwet aangenomen. Van het

lijke vorst, Karel de Vijfde in 1555, zulk een andere loop had genomen. Uit gewesten die de laatste jaren gedegradeerd waren geweest tot departementen van het grote franse keizerrijk was een Koninkrijk geschapen, dat opnieuw de zeventien nederlandse provinciën omvatte die eenmaal het bourgondische rijk hadden gevormd. De twee delen van de Nederlandse stam, die sinds 1648 definitief gescheiden geleefd hadden, waren weer verenigd. Grote mogelijkheden voor de toekomst waren geopend. En uit heel ons overzicht blijkt zonneklaar: deze ontwikkeling was te danken aan het werk van twee grote staatslieden, twee mannen aan wie de Nederlanden in hun verdere geschiedenis grote dank verschuldigd blijven: de Koning-koopman Willem Frederik van Oranje-Nassau en de oud-regent en oud-pensionaris van de stad Rotterdam Gijsbert Karel van Hogendorp. Ze mochten op elkaar botsen in deze jaren, hun wegen zouden weldra geheel uiteengaan, ze hebben toch samen ieder in zijn eigen positie dit grote werk tot stand gebracht. Groen had gelijk toen hij op deze twee mannen bij de herdenking van 1813 in 1863 de aandacht vestigde. En wij doen het thans opnieuw. Trouwens, ook in 1913 moest J. Huizinga bij de herdenking van toen het erkennen: wie na een eeuw op 1813 terugblijkt ontwaart voor alles de grote figuur van Gijsbert Karel met zijn driemanschap.

We zouden hier kunnen eindigen. Toch doen we dat niet: is het hier niet de plaats voor een laatste terugblik? Er was inderdaad iets groots geschapen. Noord en Zuid waren verenigd onder de Koning der Nederlanden. Is het dat feit dat ons doet aarzelen nu we van het tafereel van 1813/1815 scheiden gaan? Was hier een historische fout begaan, die in de jaren na 1830 ongedaan gemaakt werd ter elfder ure? Zo heeft het geslacht van na 1830 het lange tijd gezien. Wij zijn die mening niet toegedaan. Reeds Groen schreef in zijn „Handboek” dat er tegen de vereniging „geen onoverkomelijk bezwaar⁴²⁾” bestond. En hij wees op de antirevolutionaire gezindheid van de roomse meerderheid van België. Hem stond een soort federatieve vereniging voor de geest, waarin aan beide delen van het nieuwe rijk meerdere vrijheid was gelaten. Zijn kritiek gaat tegen het smeden van het eenheidsrijk in de nieuwe grondwet: „Zoo had men Holland en België door vereeniging onverenigbaar gemaakt⁴³⁾”. De intieme en complete vereniging door de mogendheden geëist bevatte in zich de komende breuk van 1830. Dat zag Groen scherp. Neen, er is iets anders dat ons doet aarzelen het in deze jaren geboren Koninkrijk overziende. Het is merkwaardig hoe Colenbrander, de liberale historicus van

Intocht van de Prins van Oranje te Amsterdam op 2 december 1813

begin af was het nieuwe Koninkrijk met een zware hypotheek belast die het op de duur noodlottig zou worden. Gijsbert Karel had ook hier getoond een vooruitziende blik te hebben.

Zo eindigde officieel met deze proclamatie een ontwikkeling, die zich op die roemruchte zeventiende november 1813 had ingezet en die in nog geen twee jaar tijd uit gewesten, die eeuwen lang gescheiden van elkaar hadden geleefd, die wat godsdienst betreft totaal verschilden en wier geschiedenis sinds de abdicatie van de laatste grote gemeenschappe-

de vestiging van Koninkrijk, aan het slot van zijn beschrijving van de tot standkoming van de grondwet van 1814 ook een ogenblik stil staat en terugziet. Hij citeert dan een onuitgegeven geschrift van Bilderdijk, dat deze op 1 september 1815, toen alles achter de rug was, dagtekende en aan de Koning zond. Colenbrander demonstreert daaraan hoe hier en daar bij enkelingen nog iets voortleefde van de geest van de oude Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden die thans door het nieuwe Koninkrijk was vervangen. In dat geschrift uitte Bilderdijk zijn woede, fel en on-

beheerst, tegen het nieuw geschapen eenheidsrijk. En hij concentreert zich op dat koninklijke besluit van 24 augustus 1815, waarin de grondwet voor Noord en Zuid verbindend was verklaard. Daarin had de Koning het oude wapenschild van de Republiek: de Leeuw met de pijlenbundel in de klauw, voorstellende de zeven verenigde provinciën, vervangen door de Nassause Leeuw. Men hore nu Bilderdijk: „Napoleon ontnam ons én wapen én vlag, het was een gevolg onzer inlijving in het Fransche rijk, en in zich zelve niet als een bijzondere verongelijking aan te merken. Maar o! met welke aandoeeningen, welke schokken zagen wij de Hollandsche Prinsenvlag wederom op de torenspitsen verheffen! Toen gevoelden wij ons weder Nederlanders, toen herleefde onze Nederlandsche leeuw, toen onze Natie. En de eerste uitwerking van dit gevoel was den Vorst in te roepen en aan ons hoofd te stellen, aan wiens geslacht wij die vlag, dat bestaan en al wat daarvan afhangt oordeelen te moeten danken. Maar thans neemt diezelfde Vorst, die geroepen, verkozen, gehuldigd is om ons bij ons bestaan, onze vrijheid en onafhankelijkheid te handhaven, thans neemt hij ons zelf dat nationaal wapen af, dat twee eeuwen lang den bloei, het geluk en het aanzien der Natie verkondigde! Dit is boven de macht van den Koning, dit boven de macht der Constitutioneele lichamen, dit is een aangreep op de existentie der Natie. Voor dien wapenleeuw hebben onze Vaders gestreden, en aan dien hangt ons hart. Men stelt er den Nassauschen leeuw voor in de plaats. Elk onzer acht en vereert dien leeuw, maar geeft daarvoor zijn volksnaam, bestaan en karakter niet prijs. Wij willen Nassau ten Koning hebben, maar Nederlanders en geen Nassauers zijn...⁴⁴⁾”. Dit was andere taal dan de gestroomlijnde zinnen van Van Maanen, van Kemper en al die andere negentiende eeuwers. Colenbrander de liberaal, zag het goed. „Het oude prinsgezinde, volksgezinde, gereformeerde sentiment smeult (in 1813/15) onder bergen van asch. Eenige jaren nog, en in grillige spookvlammen zal het uitbreken⁴⁵⁾”. En hij wijst dan op dit geschrift van Bilderdijk ten bewijze.

En inderdaad: het nieuw geschapen Koninkrijk was 'n 19de-eeuwse burgerstaat met een burger-Koning. Romein typeerde hem wel goed: de Koning-Koopman. De enige die nog iets van de gloed, het leven van de oude Republiek in de nieuwe staat trachtte over te dragen, Gijsbert Karel van Hogendorp, verdroeg zich dan ook niet met hem en raakte straks op de achtergrond. De glorie van de oude stadsregeringen, het eigen opbruisende leven der provinciën, die merkwaardige samenbundeling van de kracht van het volk in vroedschappen en Staten, heel die eigenaardige luister van de oude Republiek was voorgoed ondergegaan in de franse tijd. Wat terugkwam was matter, gestroomlijnder, zelfvoldaner, burgerlijker in negentiende eeuwse zin. Hendrik Fagel, een van de oud-regenten drukte het zo uit: „ik beschouw mij vóór 1795 „a greater man” geweest te zijn dan ik nu ben geworden”. En hij schreef dat toen de Koning hem voor zijn diensten bij de omwenteling baron gemaakt en het grootkruis geschenken had⁴⁶⁾. En toch: Nederland was herrezen. Oranje en volk hadden elkaar weer gevonden. En straks zou binnen dit nieuwe Koninkrijk de oude volksgeest herrijzen. Bilderdijks geschrift was er de voorbode van. Groen en Kuyper, Schaepman en Troelstra, Thorbecke en Cort van der Linden om van de nieuweren niet te spreken: zij zouden binnen dit Koninkrijk de strijd om de geest van de natie gaan voeren. Gereformeerden en roomsen, liberalen en socialisten zouden in de anderhalve eeuw die sinds 1813 gevolgd zijn van dit nieuw geschapen Koninkrijk weer een bloeiend rijk gaan maken, groot in zijn strijd voor vrijheid van religie, onderwijs, politieke ontwikkeling en sociale welstand. Er zouden vier Oranjevorsten volgen op de eerste Koning Willem, en onder hen zou Wilhelmina de luister van dit oude Huis opnieuw dragen tot in het hart van het volk. Er zouden tijden komen van opgang en neergang. Zijn wij nu in een tijd van neergang terecht gekomen? Zullen wij, Nederlanders, de erfenis van de mannen van 1568 en 1572, van 1672 en 1813 prijs geven aan de schim van de Europese eenheid? Of zullen wij voortbouwend op de oude tradities 1813 in 1963 herdenken in „dankbaarheid” en „verootmoediging”, om nog eenmaal met Groen te spreken? Het is een lang verhaal

geworden, dat wij hier onze lezers aanbieden. Maar het is geboren uit de overweging, dat geen antifederalistische leuzen noch een gezwollen nationalisme, maar alleen kennis van de rijke geschiedenis van ons Gemenebest en een leven uit het geloof in de beloften van God, Die deze geschiedenis maakte, ons volk in deze twintigste eeuw zijn eigen plaats onder de naties van Europa en van de wereld kan doen behouden. Nederland en Oranje: de Heere God voegde ze samen in de zestiende eeuw, bracht ze honderdvijftig jaar geleden weer bij elkaar, en kan ze ook in de twintigste eeuw tot zegen voor elkaar blijven stellen. Dat geve Hij ons en onze kinderen!

Enschede, 17 november 1963

R. H. Bremmer

- 1) G. Groen van Prinsterer, **1813 in het licht der volkshistorie herdacht**, 's Gravenhage, 1869³⁾, blz. IV. Het tweede geschrift van Groen is: **1813. Vaderlandsche beschouwing**, 's Gravenhage, 1863 en bevat zijn protest tegen de feestviering in 1863
- 2) **Handboek**, II, blz. 774.
- 3) **1813 in het licht enz.**, blz. 48.
- 4) **Handboek**, II, blz. 774.
- 5) **1813 enz.**, blz. 36.
- 6) Bijzonderheden over de vele doodvonnisen in april 1813 zijn te vinden in P. H. Witkamp, **Gedenboek van Neerlands vijftigjarig grondwettig volksbestaan onder het Huis van Oranje**, Dordrecht, 1865. Bijzonderheden over de werkelijk snorkerde feestviering in 1863: **17 November 1863. Het feest van Neerlands onafhankelijkheid zoo als het te 's Gravenhage plegtig is gevierd**, 's Gravenhage, 1863.
- 7) **1813 enz.**, blz. 47.
- 8) **Brieven en Gedenkschriften van Gijsbert Karel van Hogendorp, V.** (1813-1815), 's Gravenhage, 1901, blz. 21. De „Geheime Aantekeningen” over de opstand werden door Gijsbert Karel opgesteld tussen maart 1817 en oktober 1820. Er liggen aantekeningen uit de tijd van de opstand zelf en brieven aan ten grondslag. De tussen de Vorst en G.K. gewisselde dagelijkse brieven na de te-

rugkeer van de Vorst zijn ook in dit deel opgenomen.

- 9) J. Romein, **Erflaters van onze beschaving**, Amsterdam, 1959⁸⁾, blz. 595
- 10) **A. w.**, blz. 21/22
- 11) **A. w.**, blz. 24
- 12) **t.a.p.**
- 13) **A. w.**, blz. 26
- 14) **A. w.**, blz. 27
- 15) **A. w.**, blz. 29
- 16) Joh. W. A. Naber, **Overheersching en vrijwording**, Haarlem, 1909, blz. 278.
- 17) **A. w.**, blz. 308.
- 18) **Br. en Ged.**, V, blz. 39.
- 19) **t.a.p.**
- 20) **1813 enz.**, blz. 47/48.
- 21) Bij H. T. Colenbrander, **Inlijving en opstand**, Amsterdam, 1941²⁾, blz. 307.
- 22) Bij Joh. Naber, **a. w.**, blz. 337.
- 23) H. T. Colenbrander, **a. w.**, blz. 308.
- 24) **Br. en Ged.**, V, blz. 44.
- 25) **A. w.**, blz. 81.
- 26) **A. w.**, blz. 84. Van Maanen „meende eerst, dat men alles kon behouden zo als het was, en den Prins slegts behoefde in de plaats van den Keizer te stellen”.
- 27) **A. w.**, blz. 89.
- 28) **A. w.**, blz. 83.
- 29) **A. w.**, blz. 86.
- 30) Bij H. T. Colenbrander, **Vestiging van het Koninkrijk**, Amsterdam, 1927, blz. 67.
- 31) **Br. en Ged.**, V, blz. 90.
- 32) Colenbrander, **a. w.**, blz. 67.
- 33) H. Bosscha, **Geschiedenis der Staats-omwenteling in Nederland**, Amsterdam, 1816, blz. 109/110. Bij hem de gehele rede van Van Maanen.
- 34) **Br. en Ged.**, V, blz. 99.
- 35) **A. w.**, blz. 125.
- 36) **t.a.p.**
- 37) **t.a.p.**
- 38) Bij Joh. Naber, **a. w.**, blz. 343.
- 39) **Br. en Ged.**, V, blz. 117.
- 40) **t.a.p.**
- 41) **A. w.**, blz. 124.
- 42) **A. w.**, blz. 119.
- 43) **Handboek**, II, blz. 816.
- 44) **A. w.**, blz. 821.
- 45) Bij Colenbrander, **Vestiging van het Koninkrijk**, blz. 154.
- 46) **A. w.**, blz. 152.
- 47) **A. w.**, blz. 155.

1813: Eendracht onder Oranje

Voor de eerste maal wordt 't herstel van de onafhankelijkheid in het jaar 1813 herdacht na een andere bevrijding. Dat zal men ongetwijfeld in de vele bijdragen tot de „feestvreugde” kunnen merken. Het gevaar bestaat zelfs dat men wat laetdunkend op de mensen van die dagen neerziet, in de mening dat het toen niet zo erg geweest is. Dat de bezetting van de Duitsers veel dieper in het volksleven heeft ingewerkt, zal niemand tegenspreken en het klinkt ons werkelijk belachelijk in de oren als een tijdgenoot schrijft: „Hoogstwaarschijnlijk zullen de geschiedboeken van het Nederlandsche volk, hetzij in het voorleden, hetzij in de toekomst, slechts zelden een jaar opleveren, dat met een zoo zwarte kool geteekend staat als het jaar 1812¹⁾”. Wat een overdrijving en grootspraak is onze reactie, en het is terecht, maar laten wij niet van de weeromstuit de situatie van toen kleineren. Het is heel gevaarlijk situaties te vergelijken. Toch zijn er wel omstandigheden uit die jaren die lijken op die uit de laatste bezettingsjaren en het is niet verwonderlijk dat er in de Duitse tijd veel belangstelling is geweest voor de periode van de Franse overheersing.

Nee, het zijn geen gemakkelijke jaren geweest tijdens de inlijving. Wat is de heren van 1795 de ontwikkeling van de geschiedenis tegeven! Ook zij worden getroffen door de maatregelen van Napoleon, voor wie ons land uiterst belangrijk is, zodat hij ook spoedig een reis door ons land komt maken. Dan ervaart men van nabij hoe hoogmoedig deze dictator zijn nieuwe onderdanen bejagent. Er zijn er heel wat op zijn audiëntie geweest, die met een bezwaard gemoed de gang gemaakt hebben naar de ontvangstzaal, al ontbreken de vleiers óók niet²⁾. Hoeveel regeringen hadden de toenmalige ambtenaren al niet gediend? Op dit punt is een vergelijking beslist niet mogelijk, van een zuivering is dan ook geen sprake geweest in 1813. Het gemeenschappelijk lijden in deze drie jaren brengt de mensen tot elkaar, ja de verbroedering heeft feitelijk al in 1802 plaats gevonden: het is niet

zo gemakkelijk om met een zwart-witschema te werken.

Van al die jaren was 1812 het moeilijkst. Wie pamfletten uit die jaren leest, hoort vele klachten; over de conscriptie allereerst, en het continentaal stelsel niet minder. De armoede is groot. Honger en gebrek heersen in de huizen — soepuitdelingen werden ook toen gehouden! — en in Den Haag gaan de mensen bijna naakt over de straat, schrijft een tijdgenoot. Doodsberichten komen binnen van de verre steppen, waar immers ook 15.000 Nederlandse soldaten marcheren. In dat jaar wordt zelfs een spotliedje op de mislukte tocht gemaakt, dat een draaiorgel laat horen en van hand tot hand gaat. Niet ongestraft, want we zijn een politiestaat geworden en diens dienaren zijn actiever naarmate het verzet sterker wordt.

„Katabasis, of rapport van XerXes II in den raad zijner ministers nopens zijnen ongelukigen tocht tegen de Sarmaten, Tartaren, Scythen en wat dies meer is”, is de wat langademige titel, maar daarvan houdt men in die tijd. We zullen de 23 strofen niet afschrijven, om een indruk te geven van deze satire alleen de eerste:

Mijn Heeren! 't is niet als voorheen,
Dat ik mij koom aan U vertoonen;
Een kous moet thans de plaats bekleën,
Van mijn verwelkte lauwerkronen;
Maar dat vermaledeid seizoen...
Het was waarachtig niet te doen!

En zo gaat dat verder! De rijmelaar, mr. C. van Marle, ontkomt aan gevangenisstraf, om dat hij verloofd is met een familielid van een bekend Raadsheer van de rechtbank, die het weet te voorkomen...

1812 is het dieptepunt. Maar ook het jaar waarin Napoleons ondergang begint.

Een dieptepunt, zo zagen de meesten het, maar niet velen dorsten het te schrijven. Dat deed wel de dichter Helmers, die als bewonderaar van de oude republiek al in 1795 zijn „Lijkzang op het graf van Holland” gedicht

had, maar nu, na er jaren aan gewerkt te hebben, zijn **Hollandsche Natie** uitgeeft, het bekend gebleven gedicht in zes zangen, voorbeeld van de toenmalige bombast. Een verheerlijking van de grootheid van het verleden door een rasechte rationalist, een man die Voltaire aanbidt tot op zijn sterfbed, begin 1813. De politie komt twee dagen na zijn dood aan de deur met de bedoeling hem mee te nemen, want zijn gedicht is de censuur niet ongehavend gepasseerd. Helmers, de goedmoedige dichter is een gevaarlijk man! Was hij ook niet de stad uitgegaan toen Napoleon Amsterdam bezocht in oktober 1811? Men zag terecht een daad van verzet in het publiceren van dit gedicht, dat de moedelozen wilde opbeuren. Het blijft daarom een belangrijk tijdsdocument. Iemand heeft het zelfs vergeleken met het gedicht „De Nederlanden” van Arthur van Schendel van 1946⁶). Het zal een paar jaar later een vervolg krijgen, als in 1816 een ander beroemd werk van de pers komt, dat ons een even goede kijk geeft op de geest van die jaren. Maar zover zijn we nog niet!

Met wie is die rationalist Helmers in deze tijd goed bevriend? Met de calvinist Bilderdijk! Hij is bekender gebleven dan de minnaar van de deugdzaamheid en de verdraagzaamheid! Vooral zijn gedicht „**Afscheid**” van januari 1811 heeft daartoe bijgedragen, dat hij in een openbare vergadering van de Hollandse Maatschappij van Kunsten en Wetenschappen voordraagt en dat zo grote indruk op de hoorders gemaakt heeft. Het was een afscheidswoord aan zijn kunstvrienden, want zijn tijd is voorbij, zijn dichtader is toegeschroeid in de bitterste ellende. Maar hij eindigt met een „visioen”. Wie heeft die strofen nooit horen citeren?

Ja, zij zullen
Zich vervullen,
Deze tijden van geluk!
Dees ellenden
Gaan volenden;
En, verpletterd wordt het juk.

Holland leeft weër,
Holland streeft weër
Met zijn afgelegde vlag,
Door de boorden
Van het Noorden
Naar den ongeboren dag.

Holland groeit weer!
Holland bloeit weër.
Hollands naam is weer hersteld!
Holland, uit zijn stof verzezen,
Zal opnieuw ons Holland wezen;
Stervend heb ik 't u gemeld!

Ook zijn gedicht passeert niet onveranderd de censuur, hoe de dichter ook probeert, op niet erg fraaie manier zelfs, dit te verkomen.

De prinsgezinde en de patriot zijn in deze jaren in dezelfde positie gekomen, die van vernederde. In de loop van 1813 wordt dat nog door iets anders bevorderd: de oproep aan hun zonen om garde d' honneur te worden, een verkapt gijzelaarschap. De kleine luiden plegen dan al verzet tegen de gehate dienstplicht, een instelling die voor hen immers geheel nieuw is en die zovelen in Franse dienst voor altijd opeist. Tot de dwingeland zijn nederlaag lijdt bij Leipzig. Hoevelen wachten dan niet met angst in het hart op de berichten uit Duitsland? De Graaf Van Limburg Stirum wordt vlak voor zijn moedige daad in grote rouw gedompeld, als hij het bericht krijgt dat zijn zoon bij Leipzig gesneuveld is.

Eindelijk is het moment gekomen dat de bevrijding, het herstel van de natie betekent. In een ander artikel is daarover geschreven, maar ook nu willen we ons in gedachten even verplaatsen in die dagen van spanning én uitzicht. Wie kent niet de plaat waarop afgebeeld is de voorlezing van de proclamatie van 17 november in het deftige huis op de Kneuterdijk? We hebben onlangs een ander schetsje gekregen van die plechtigheid, luistert u maar naar deze tijdgenoot, die daarbij aanwezig was op die gedenkwaardige dag:

„En wat vond ik? Eene Poolsche Rijksdag, geene bedaardheid, geen plan, geen vaste beslissing, de heer G. K. van Hogendorp predikte zijn gevoelens aan, en bijna allen vonden het ontijdig, onberaden, maar de drang der omstandigheden bracht het er toe en de acte werd

getekend, waarbij de Graaf van Styrum tot provisioneel gouverneur van 's-Hage werd benoemd en de oude regenten zamengeropen. Bij deze gelegenheid gebeurde iets van belang voor de geschiedenis van het menselijk hart: G. K. van Hogendorp las onder anderen zijn Oranje Boven voor, en op de woorden **ALLES IS VERGEVEN**, viel hij en Donker Curtius zich in de armen. Zoo vereenigt het ongeluk de door staatkundige twisten het meest van elkander verwijderde mensen⁷)”.

Kostelijk dit tafereeltje, vindt u niet? Twee deftige heren, de een stijf van de reumatiek, vallen elkaar in de armen en tekenen zo de vrede! En hun optreden voor die kleine schare wordt op allerlei manier in dichtvorm herhaald. Want nu verschijnen de pamfletten met proza en poëzie in een onafgebroken stroom, om het met de woorden van prof. Wille te zeggen: „Dan breken de sluizen van welsprekendheid en dichtkunst open en een vloed van Lierzangen (die zijn ontelbaar), Oden, Liederen, Liedjes, Opwekkingen, Wapenkreten, Ont- en Uitboezemingen, Vreugde-, Strijd-, Treur- en Triomfzangen, „Tafereelen (korte, beknopte, geschiedkundige, staatkundige), Aanspraken, Gedachten, Bemoeidingen, Gedenkzuilen, Dankoffers, Leerredenen, rijst al hoger over ons letterlievend land”. Als we deze opsomming van titels lezen raken we al aardig thuis in het gedenkjaraar, maar we willen toch enkele beter leren kennen.

Johannes Henricus van der Palm.

Wie kunnen we dan beter laten spreken dan de onovertroffen **Van der Palm**, „het hoofd der redenen”, de man die tot de verbeelding van zo velen heeft gesproken, de feestredenaar uit de eerste helft van de 19de eeuw, over wie zelfs Groen op z'n oude dag nog vol bewondering schrijft⁸). Hij had op gematigde wijze gekeesd, had in 1787 zijn gemeente van Maartensdijk in Utrecht verlaten uit vrees voor de Pruisen, maar toen de bescherming aanvaard van een prinsgezinde! In Zeeland verblijft hij zich over de omwenteling en speelt dan een belangrijke rol op verschillende terreinen, niet het minst als grondlegger van ons onderwijsbestel. Maar in Leiden voelt hij zich gelukkig, daar is hij de geliefde hoogleraar in bijbeluitleg, de welsprekendheid, en academiëprediker. Hij komt de Franse tijd aardig goed door, al vallen de laatste jaren ook hem zwaar en durft hij zelfs in oktober 1813 in een rede op de ondergang van Napoleon en de bevrijding van het vaderland te zinspelen. Maar hij is geen Helmers, hij haalt bakzijl als Lebrun, de hoogste gezagsdrager hier, hem daarover ter verantwoording roept. Maar zes weken later kan hij zich vrij uitspreken en schrijft hij zijn **Vaderlandsche Uitboezeming**. Laten we een ogenblik naar hem luisteren, ook al kunnen we het niet meer met die gretigheid doen, als in zijn eigen tijd⁹).

„Hoe drukt gij elkander zoo vergenoegd en hartelijk de hand, burgers van alle standen, van elke nering, handelsbedrijf en handwerk! Met blijde gelukwensching, gelijk men een vriend de handen drukt en geluk wenscht, die uit eene doodelijke krankheid verzezen voor het eerst weder de straten betreedt, en Gods liefelijke lucht mag inademen! Is dat heerleger van verachtelijke wezens verdwenen, dat met gretige inhaligheid op alle uwe inkom-

VOLKSLIED

*Wien Neerlandsch bloed in de aders
vloeit
Van vreemde smetten vrij,
Wiens hart voor land en koning gloeit,
Verheff' den zang als wij;
Hij stell' met ons, vereend van zin,
Met onbeklemde borst,
Het godgevallig feestlied in
Voor vaderland en vorst.*

*De Godheid, op haar hemeltroon,
Bezongen en vereerd,
Houdt gunstig ook naar onzen troon,
Het heilig oor gekeerd:
Zij geeft het eerst, na 't zalig koor,
Dat hooger snaren spant,
Het rond en hartig lied gehoor
Voor vorst en vaderland.*

*Stort uit dan, broeders, eens van zin,
Dien hoogverhoorden kreet;
Hij telt bij God een deugd te min,
Die land en vorst vergeet;
Hij gloeit voor mensch en broeder niet
In de onbewogen borst,
Die koel blijft bij gebed en lied
Van vaderland en vorst.*

*Ons klopt het hart, ons zwelt het
bloed,
Bij 't rijzen van dien toon:
Geen ander klinkt ons vol gemoed,
Ons kloppend hart zoo schoon: . . .
Hier smelt het eerst, het dierst belang
Van allen staat en stand
Tot één gevoel in d' eigen zang
Voor vorst en vaderland.*

sten loerde, iedere vrucht uwer nijverheid u betwistede, aan alle welvaart, aan de hoop zelve, de hartader afstak, en slechts voor de eerloosheid het uitzigt op winst en voordeel open liet?”

Zelfs in het geschrift van deze professor horen we allereerst, hoe slecht de jaren economisch geweest zijn voor het lieve vaderland! Maar we horen meer, ook hier een commentaar op de boven geciteerde regel uit de proclamatie: „Gedankt zij den God van Nederland, die de eendracht als een Engel uit den hemel zond om in ons midden te komen wonen! Door haar waren wij gelukkig, vrij en rijk. Dertig jaren van ongestoorden vrede hadden het wonder van Neerlands grootheid voltooid; toen eensklaps de twist haar toorts ontstak, en vreeslijk daarmee zwaaide, tot dat alles in ligte vlammen stond! . . . doch vergeeten wij die akelige tooneelen, en trachten wij de vlekken onzer schande uit te wischen! Zwaar hebben wij geboet voor onze dwaasheden”.

Hier schrijft Van der Palm een gemeenschappelijke schuldbelijdenis neer, waarin hij opnieuw vertolkt wat onder mensen leeft, die nu hunkeren naar eendracht onder Oranje. Hij schrijft dan ook even verder: „En de naam, door onze Vaders zoo geliefd en geëerd, Oranjes naam en hart waarborgen ons dien zegen (van rust en welvaart-P.), indien de Engel der Eendracht in ons midden blijft wonen. Ongelukkig hij dan die de eendragt zou willen, zou durven verstoren. Voor wien de wensch en het voorbeeld van zijn vorst even min heilig zouden zijn, als geweten, godsdienst en burgertrouw! Die het eerst het zaad der partijchap zou willen zaaien, wie hij zijn moge, op hem kome de vloek der natie. Maar zegen over elk die de eendracht sticht en aankweekt, die oude wonden heelt en nieuwe banden strengelt”.

Welk een profetie en vermaning! Dat is geen taal voor een man als **Bilderdijk**, die

grote Ongenietbare, als Huizinga hem noemde. Wat zal hij te zeggen hebben, hoe heeft hij de bevrijding beleefd?

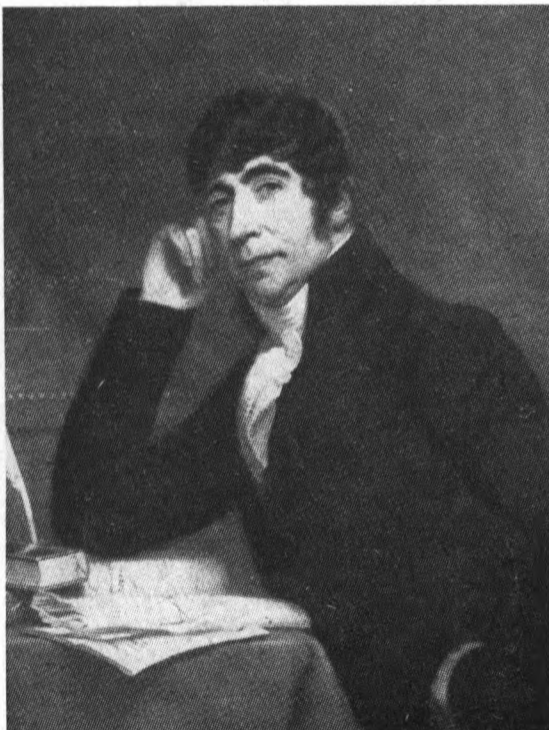
De Clercq vertelt het ons, met trots spelt hij zich voor de spiegel de oranjekokarde op, ten aanschouwe van de familie en stort daarna een gedicht uit. Hij kan alleen maar in dichtvorm zeggen, wat er nu in hem omgaat; wat hij in 1809 in een toen niet uitgegeven vers voor koning Lodewijk Napoleon voorspeld heeft: na deze koning zal Nassau terugkeren op de troon. Evenals in 1811 draagt Bilderdijk in de vergadering van de Hollandse Maatschappij van Kunsten en Wetenschappen een gedicht voor. Het zal wel de eerste vergadering na de daad van Van Hogendorp geweest zijn, want het gebeurt 25 november. Het is het antwoord op zijn Afscheid, dit in dezelfde trant geschreven **Vervulling**, een groot gedicht. waaruit we enkele regels citeren:

Juicht volken! Holland juich! de
moedwil ligt verbroken.
Hij viel, de Dwingland viel,
en 't aardrijk is gewroken.
Juicht, volken! Holland, juich!
de godheid maakte u vrij.

Met enkele kortere strofen besluit hij het, de laatste luidt:

Lieve Vrienden! Landgenooten!
Thans de handen saamgesloten!
Hart en ziel en zin vereend!
Zij, met de afgeschudde keten,
Alle broedertwist vergeten,
En ons hart heeft uitgeweend.

En op de dag van de proclamatie van Willem in Amsterdam:

Willem Bilderdijk.

Het vaderland herrijst, de Vrijheid
werd herboren,
En Holland toont zich weer zijn
heldenafkomst waard,
't Is de Eendracht die de macht, de macht
die vrijheid baart,
Bataven, blijft vereend en om uw
Hoofd geschaard!
Met Nassau zijt gij groot,
en zonder hem, verloren.

In die twee laatste maanden van 1813 zijn er veel gedichten uit zijn pen gevloeid, er verschijnt al spoedig een klein bundeltje: „Een nieuw Liederenboekje” heet het, waarin ook gedichten van zijn vrouw en de ex-patriot Wiselius voorkomen. Het is het meest gelezen boekje, dat al gauw een tweede druk krijgt. We hebben één van die gedichten afgedrukt: **Wilhelmus van Nassouwen**, om u een sprekend voorbeeld van de pamflettenpoëzie te geven. Ook hierin leest u de zelfde gedachte als in de vorige: Thans zijn wij eensgezinden, de Tweedracht is gebannen¹⁰⁾.

Welk een val, ook Bilderdijk onder de eendrachtsaanbidders! Hoe lang zal dat zo blijven? Maar we moeten niet op de dingen vooruit lopen, want we zijn Van der Palm vergeten, hij is schuil gegaan achter „de Roem der dichters. We moeten ze echter in deze jaren naast elkaar zien, ze zijn dan ook nog bevriend met elkaar. Zo zagen de tijdgenoten het ook en als Nederland in 1863 voor de eerste maal de bevrijding van de Fransen herdendt en vele geschriften aan dit feit gewijd worden, schrijft Hasebroek aan Groen, die hem zijn beroemde rede had toegestuurd: men kan niet aan 1813 denken of men denkt aan Van der Palm en Bilderdijk, die in proza en poëzie dat grote tijdperk hebben verheerlijkt¹¹⁾. Hasebroek denkt dan niet aan de pamfletten waarover we hierboven iets verteld hebben. Bij Bilderdijk denkt hij aan diens bundels. **Hollands Verlossing**, die de gedichten uit deze jaren bevatten, want in proza spreekt hij er niet over, zijn Geschiedenis des Vaderlands gaat tot Leipzig 1813, om dan het werk te besluiten met deze woorden:

„Wij herinneren ons met een blijmoedig geweten wat elk tot herwinning der vrijheid heft toegebracht, en zullen ten allen tijde, wat ook het lot der wereld nog zijn mag, met genoeg en dank terugzien op den 18 November van het jaar 1813 wanneer wij den schandnaam van Fransman afwierpen”. Met een sombere opmerking eindigt hij echter: „Ware 't slechts geweest om weer vrij te zijn, en niet, om slaven van het van God verdoemde Engeland te worden, en met dit in den vloek des hemels te vergaan”!

Laten we dit maar even vergeten en terugkeren naar Van der Palm! Het geschrift waarop Hasebroek doelt is diens **Geschied- en Redekunstig Gedenkschrift van Nederlands Herstelling**, dat in 1816 verschijnt en in de 19de eeuw vaak herdrukt is, ja in 1909 nog een herdruk krijgt¹²⁾! De schrijver was niet uit eigen beweging aan dit werk begonnen, het is het antwoord op een prijsvraag. Niemand minder dan de nationale figuur van toen, de oude admiraal Van Kinsbergen, de held van de Doggersbank, onze laatste grote zeeslag, een alom geëerd en zeer gefortuneerd man. Teleurgesteld over het uitblijven van een groot nationaal epos en lied was hij ertoe overgegaan de dichters en schrijvers uit hun tent te lokken. Wie was er beter voor dit werk geschikt dan de grootmeester van het proza? Aan één eis moet het werk voldoen: de partijzucht van de in Nederland zo ongelukkig bestaan hebbende partijschappen mag niet verlevendigd worden. Er is maar één mededinger, de schrijfwede van november 1813 is al uitgewoed in 1815, het jaar van de slag van Waterloo, die deze nog even doet opleven. Dit werk kunnen we het vervolg op Helters Hollandse Natie noemen, waarover we in het begin spraken. Het boekje is niet onverdienstelijk, al kunnen we nu de stijl niet meer waarderen, maar dat kan Van der Palm niet helpen, hij was kind van zijn tijd! Maar we begrijpen de opmerking van een tijdgenoot, die in zijn aantekeningen opschrijft, dat toch niemand gedacht had, dat Van der Palm de terugkeer van het Huis van Oranje zou vierden¹³⁾. Eendracht en Oranje is ook de leus van dit veel geprezen gelegenheids geschrift. De prins heeft gehoor gegeven aan de oproep van het Driemanschap, hij komt direct terug. Als hij dat beschrijft ontvalt hem een „uitstorting”: „Zoo waren dan de rampen van dat Doorluchtig geslacht geëindigd! Geëindigd, gelijk meermalen, in de verlossing eens Vaderlands, waardoor het ondankbaar, maar uit dwaling, door opstoking, en, waarom zoude ik het er niet bijvoegen? door wederkeerige miskennis en misduiding, ondankbaar was mishandeld. Ach! het was een ongelukkig misverstand tusschen de braven en de edelen van beide zijden; de slechten en onedelen van beide zijden mogen den hoogsten toon voeren, maar wij sluiten hen uit van onze beoordeling! Het was een ongelukkig misverstand, door helse staatkunde tot rampzalige, bloedige verwijdering aangehitst! De gang der gebeurtenissen heeft dwalingen uitgerooid, de geest der tijden toenadering der gevoelens bewerkt, zonder hetwelke het twistvuur in asch bedolven, maar niet gedoofd kon worden. Geen grond van mistrouwen, geen zweem, geen schaduw daarvan is overgebleven; want Nederlands herstelling, Oranje's verheffing was aller werk!

WILHELMUS VAN NASSOUWEN

*Wilhelmus van Nassouwen,
Is nog ons vreugdelied!
De God van ons betrouwen
Verlaat ons Holland niet.
Het bloed van onze vaderen
Is niet in ons verfranscht:
Het huppelt door onze aderen
Waar 't blijd Oranje glanst.*

*Met dit verwinningsteeken
Op hoed en borst geplant,
Gaan wij de schande wreken
Van 't dierbaar Vaderland.
Wij gaan met Nassouw strijden.
Hij leef, Oranjes held!
Die Holland zal bevrijden
Van 't Fransche moordgeweld!*

*Komt, broeders, landsliên, vrinden,
Slaat heden hand in hand!
Thans zijn wij eensgezinden,
Voor Prins en Vaderland.
De tweedracht is verbannen;
Ons Vaderland is vrij:
De geessel der tyrannen,
Oranje staat ons bij.*

*Door Willem van Oranje
Is Hollands Staat gevest.
Hij brak het juk van Spanje
Geducht door Oost en West!
En Holland en Brittanje
Zijn door één arm hersteld:
't Was Willem van Oranje;
Die Frankrijk heeft gevelde.*

*Wilhelmus van Nassouwen
Blijft nog ons vreugdelied!
De God van ons betrouwen
Verlaat ons Holland niet.
Trompetten van 't Kampanje,
Verbreidt het wijd en zijd:
't Is Willem van Oranje,
Die weêr voor Holland strijdt.*

*Waa uit van onze stengen,
Gewenschte Prinsenvlag,
En gaat dien blijmaer brengen
Aan d' ongeboren dag!
En, donders van kartouwen,
Bromt uit door lucht en zee:
Wilhelmus van Nassouwen
Brenge Hollands redding mee.*

1813

BILDERDIJK

(Dichtwerken IX, 150)

Onvergetelijk oogenblik der verzoening en verbroedering, niet door kunst met moeite aangevoerd; maar zonder overleg en afspraak, op enkel het aanschouwen der Oranjevlag na zooveel jaren leeds, als door een Goddelijke lichtstraal geopenbaard: toen aller boezem overstromde van gewaarwordingen, rein en zuiver, dat Gods engelen er in deelen konden, en de eenstemmige vreugdekreet als een gebed der liefde ten hemel klom: Oranje en het vaderland! Toen waren de rampen van dat Doorluchtig Geslacht geëindigd; al het zuur en bitter verzoet en vergoed; en het aangedaan, zoo wel als het geleden leed, voor eeuwig, eeuwig vergeten¹⁴⁾!”

Het is een lang citaat, maar we beluisteren er de stem van Nederland uit de eerste jaren na de Franse tijd zo bijzonder goed in. Het is de stem van de gehele negentiende eeuw, met zijn zatte zelfgenoegzaamheid en zijn deïstische vroomheid. Men is zo zelfvoldaan, en zal zijn weg in deugdzaamheid en braafheid vervolgen, onder de beschermde armen van „Vader Willem”, in het herkrege vaderland.

Bescherm, o God! bewaak den grond,
 Waarop onze adem gaat;
 De plek, waar onze wieg op stond,
 Waar eens ons graf op staat.
 Wij smeeken van Uw vaderhand,
 Met diep geroerde borst,
 Behoud voor 't lieve Vaderland,
 Voor vaderland en vorst.

Bescherm hem, God! bewaak zijn
 troon,
 Op duurzaam recht gebouwd;
 Blink' altoos in ons oog zijn kroon
 Nog meer door deugd dan goud!
 Steun gij den scepter, dien hij torscht,
 Bestier hem in zijn hand;
 Beziel, o God! bewaar den vorst,
 Den vorst en 't vaderland.

Van hier, van hier wat wenschen
 smeedt
 Voor één van beide alleen:
 Voor ons gevoel, in liefde en leed,
 Zijn land en koning één.
 Verhoor, o God! zijn aanroep niet
 Wie ooit hen scheiden dorst,
 Maar hoor het één, het eigen lied
 Voor vaderland en vorst.

Dring' luid, van uit ons feestgedruisch,
 Die beë uw hemel in:
 Bewaar den vorst, bewaar zijn huis
 En ons, zijn huisgezin.
 Doe nog ons laatst, ons jongst gezang
 Dien eigen wensch gestand:
 Bewaar, o God! den koning lang
 En 't lieve vaderland.

TOLLENS

„Voor vorst en vaderland”, wie zong het ook al weer? Als we de stem van 1813 willen horen mogen we de gemoedelijke **Tollens** niet vergeten. Geëdicht heeft zo naar het hart van zijn volk gesproken als hij, die dan ook kort na zijn overlijden een standbeeld krijgt! Ook Tollens heeft gehoor gegeven aan de oproep van Van Kinsbergen en zijn lied wordt bekrond, het beroemde, tot in onze eeuw gezongen: **Wien Neerlands bloed in de ad'ren vloeit**, van vreemde smetten vrij. Meer regels kent men ook niet van dit voor de mensen van toen ontsterfelijke vers¹⁵⁾. Een danklied voor de verlossing is het, maar niet minder een waarschuwing tegen partijchap. Vrijheid en rust moeten nu samengaan, wee degene die ze verstoort! We hebben wat in de Nederlandse tuin om ons heen gezien, zoals Huizinga in zijn beroemde rede van 1913: „En toen ik weer om mij blikte in den Hollandschen tuin, fonkelden rechts van mij onder den tulband de hartstochtelijke oogen van den grooten Ongenietbare, en links zat Van der Palm¹⁶⁾”. De eerste zal de eendrachtige gemoedelijkheid en de gemoedelijke eendracht verbreken, en daarom door de ander worden bestraft, wat hij immers in zijn Vaderlandse uitboezeming heeft aangekondigd! Want de eenheidscultus van het gezapige deïsme wordt straks aangetast, we zijn dan nog maar tien jaar later. In 1823 stuurt Da Costa, pas tot het christendom bekeerd, zijn „Bezwaren tegen de geest der eeuw” Nederland in. De jonge leerling van Bilderdijk, die hem in 1816 nog bij Van der Palm aanbeveelt, laat daarin klanken horen die de rust verstoren en de zelfvoldaanheid en

opgeblazenheid in de kern raken, die op het Costerfeest van dat jaar zo veelvuldig waren aan de dag getreden. Een lawine van pamfletten vliegt over ons goede land en ook de nu in Leiden des gevende Bilderdijk laat zich niet onbetuigd als verdediger van de jonge Da Costa. De rust is verbroken, een geestelijk Reveil aan het groeien. Het startsein is gegeven.

Hendrik Tollens Czn.

Van der Palm geeft ook een antwoord, hij houdt een rede over het „gezond verstand”, en blijft aldus kind van zijn tijd, van de generatie

die, en nu is het Huizinga die het zegt, na wat juichens zich rustig te slapen had gelegd onder de schaduw van de Oranjeboom¹⁷⁾. Groningen, op de dag van de Proclamatie.

A. Plaatsman

¹⁾ Uit de Gedenkschriften van een voornaam Nederlandsch beambte, door mr. H. v. A., 1882, pagina 254.

²⁾ Een heel aardige en zeer gedetailleerde beschrijving van Napoleons bezoek aan Rotterdam, najaar 1811 in het boekje van dr. W. F. Lichtenauer. Het bezoek van Napoleon aan Rotterdam, 25 en 27 oktober 1811 (1963).

³⁾ Zie noot I.

⁴⁾ Geheel afgedrukt in H. Algra, Erfdeel des Vaderen, III (1946) p. 54-56.

⁵⁾ Levensberichten Maatsch. van Letterkunde, 1861, pag. 172.

⁶⁾ Knuvelde, Handb. Ned. Literatuur, III.

⁷⁾ Bijdragen en Mededelingen van het Historisch Genootschap, deel 77 (1963), pag. 214.

⁸⁾ Ned. Geslachten V, (1873), pag. 256.

⁹⁾ In zijn Verhandelingen en Redevoeringen en Losse Geschriften, deel II, pag. 193-206.

¹⁰⁾ De geciteerde gedichten van Bilderdijk staan in Dichtwerken deel 9.

¹¹⁾ Brieven, deel III, pag. 643

¹²⁾ Uitgegeven door dr. H. T. Colenbrander in de Pantheonreeks.

¹³⁾ Zie noot 7, pag. 209.

¹⁴⁾ Editie 1816, p. 149-151.

¹⁵⁾ Zie hierover dr. H. H. Knippenberg. Het „Wien Neerlands bloed” en zijn dichter (1936).

¹⁶⁾ Verzamelde Werken II, pag. 530 (rede: De betekenis van 1813 voor Nederland's geestelijke beschaving).

¹⁷⁾ idem pagina 537.

Gijsbert Karel: een man

„Ik had het handschrift van Van der Duyn en kwam op...”
 (G. K. v. H. in **Br. en Ged.**, I, XIV)

Het is opvallend, hoe weinig in de officiële gedenkboeken die bij gelegenheid van de herdenking van 1813 in deze tijd verschijnen, **teruggezien** wordt. Men gaat er kennelijk van uit, dat er over 1813 geen wezenlijk nieuwe dingen te schrijven zijn en concentreert zijn aandacht vooral op de 150 jaar die sindsdien verliepen. Nu is het waar: praktisch alles wat er over 1813 mede te delen valt, is gepubliceerd in de loop der jaren. De gedenkschriften en autobiografieën van hen die bij de gebeurtenissen van dat jaar betrokken waren, zijn in alle archieven en bibliotheken voorhanden. En toch is het jammer, dat men zich niet opnieuw dit alles indenkt. Ieder geslacht kijkt weer anders tegen het verleden aan dan een vorig. Ook de tijd waarin men leeft, geeft weer een andere, en soms frissere visie op de gebeurtenissen uit het verleden. Voor ons, die de heropstanding van het Koninkrijk in 1945 meemaakten, die vervolgens de afscheuring van Indonesië beleefden en de geheel nieuwe positie van het Koninkrijk in het Europa aan deze zijde van het ijzeren gordijn, heeft het kennismaken van de gebeurtenissen van 1813 en volgende jaren toch weer een eigen bekoering. We zien dwars door de anderhalve eeuw die sindsdien verliep, terug op het ontstaan van het Koninkrijk en dat is voor de hernieuwde opbouw en bewaring van ons rijk in deze tijd van groot belang. Vandaar dat we zo uitvoerig in dit herdenkingsnummer over 1813-1815 schreven. We zouden daarmee nu kunnen volstaan. We kunnen echter de verleiding niet weerstaan nog één facet uit die tijd naar voren te halen, dat ons vandaag nog bijzonder interesseert, nl. het aandeel dat Gijsbert Karel van Hogendorp in dit alles had. J. Huizinga schreef reeds bij de herdenking in 1913: „Is het niet merkwaardig, dat juist in den laatsten tijd Gijsbert Karel weer meer dan ooit voraan in onze gedachten is geplaatst¹⁾”. Het is nu vijftig jaar later niet anders. We willen daarom nog een kort artikel speciaal aan deze man wijden van wie Groen schreef: dat hij „de verpersoonlijking der revolutie was²⁾”.

Hij was een man wiens leven twee zwaartepunten had: één in zijn jonge jaren en één

toen hij tot mannelijke rijpheid gekomen was omstreeks zijn vijftigste jaar. Die twee zwaartepunten vallen in twee geheel verschillende tijdvakken van onze geschiedenis. Het eerste in het jaar 1787, het beroemde revolutiejaar toen de Prinsgezinden met behulp van Pruisen de patriotten versloegen en de Republiek nog eenmaal gerestaureerd werd; het ander in 1813 bij de geboorte van het Koninkrijk. Romein zegt niet ten onrechte daarom van zijn leven, dat niemand zozeer als Gijsbert Karel de tegenstelling tussen de Oude Republiek en het Nieuwe Koninkrijk belichaamt als hij. „Zelf beide in zich te hebben, heeft hem tot de man van 1813 gemaakt³⁾”. Dat eerste zwaartepunt valt dus nog geheel binnen het oude staatsbestel. En toch zien we reeds in die jonge jaren hoe bij deze Prinsgezinde regentzoon het nieuwe doordringt. Dat is het boeiende in zijn levensgeschiedenis. Ja, een regentzoon was hij. Zijn vader, Willem van Hogendorp, stamde uit een oud rotterdams regentengeslacht. Zijn grootvader hoorde bij de mannen door Willem IV in 1748 uit de vroedschap van Rotterdam verwijderd. Zijn moeder Carolina Wilhelmina van Hogendorp was een dochter van Onno Zwier van Haren, een bekend fries regent en achttiende-eeuws dichter. Over zijn geboorte valt een donkere schaduw. Kort daarvoor hadden nl. zijn vader en de heer van Sandwick, beiden gehuwd met een dochter van Onno Zwier, hun schoonvader publiek beschuldigd van incest of althans een poging daartoe met zijn beide dochters. Het is bijna ongelofelijk hoe deze mannen het aandurfden om zó de goede naam van de familie van hun vrouw publiek te grabbel te gooien. Hier moeten dingen gebeurd zijn die alle menselijke verhoudingen verscheurden. Ze stonden sterk in hun beschuldiging deze mannen: ze beschikten over een door Onno Zwier zelf getekende bekentenis in duplo. De beschuldigde echter ontkende korte tijd later weer alles en stelde zijn zaak „ter purge” voor het Hof van Friesland. Dit sprak op 27 oktober 1762 een „non liquet” in deze zaak uit. Op diezelfde dag beviel Carolina Wilhelmina van Hogendorp van haar tweede zoon: Gijsbert Karel.

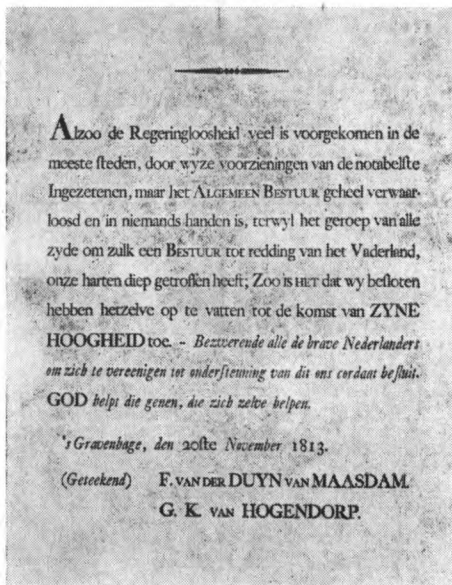
Romein heeft dit feit ten grondslag gelegd aan heel zijn beschrijving van Gijsbert Karels leven. Maar niet alleen dit feit: toen Gijsbert Karel elf jaar was, ging het handelshuis van

zijn vader failliet. Met behulp van de Prins kreeg Willem van Hogendorp toen een aanzienlijke positie in de Oost met de kans om daar zijn fortuin te herwinnen. Dat lukte hem ook, maar het schip waarop hij zich in 1785 op de thuisreis bevond, verging ten zuiden van de Kaap met man en muis. Er werd nooit meer iets van hem gehoord. Van deze beide feiten nu zegt Romein, dat ze de bouwstoffen hebben geleverd „voor die ene overheersende eigenschap van hem, die men gewoonlijk zijn eierzucht noemt⁴⁾”. Het besef iets bijzonders te moeten worden, „doortrekt dit hele leven met de opdringerigheid van een waandenkbeeld⁵⁾”. Gijsbert Karel zou maar één begeerte hebben gekend: de smaad uit te wisselen die over zijn geboorte en jonge jaren viel. We komen straks op dit oordeel van Romein terug.

Toen Gijsbert Karels vader naar de Oost vertrok, slaagde zijn moeder er in haar tweede zoon met hulp en voorspraak van Prinses Wilhelmina, de echtgenote van de Stadhouder, op de cadettenschool van Frederik de Grote in Berlijn te plaatsen. Daar bleef hij tot zijn twintigste jaar. Hij keerde toen naar het vaderland terug en werd in 1781 luitenant van de garde bij de Prins. In 1783 maakte de jonge Van Hogendorp een reis naar Amerika aan boord van de „Erfprins” in gezelschap van de heer van Berckel, onze gezant bij de nieuwe republiek aan de andere zijde van de Oceaan. Hij maakte daar kennis met de grote staatslieden uit de Amerikaanse vrijheidsstrijd en vooral met George Washington. Het was overigens een dubbeltje op zijn kant of Gijsbert Karels leven was toen reeds geëindigd. De „Erfprins” verging voor de Amerikaanse kust en van de 300 bemanningsleden brachten er slechts 40 het leven af, waaronder Gijsbert Karel. Op de terugreis sloeg hij in Londen de werking van het engelse parlementaire stelsel gade. Zowel de kennismaking met de Verenigde Staten als met de engelse staatkunde maakten diepe indruk op de jonge Nederlander. Terug in de Republiek werd hij weldra verwickeld in de twisten tussen Prinsgezinden en patriotten die toen de Staat verscheurden. Dat werd het eerste zwaartepunt van zijn leven. De jonge regentzoon werd een fervent aanhanger van de partij van de Prins en vooral een vertrouwde van de moedige Prinses Wilhelmina. Gijsbert Karel heeft zijn belevenissen in deze jaren uitvoerig beschreven in brieven en aantekeningen, die in 1866 door zijn zoon werden gepubliceerd in de „Brieven en gedenkschriften”, waarvan de uitgave later door een kleinzoon werd voortgezet. Fruin heeft naar aanleiding van de publikatie over deze jaren een voortreffelijk opstel geschreven: „De jongelingsjaren van Gijsbert Karel van Hogendorp” (1867). Zijn conclusie alleen reeds over die jaren is gelijk aan die van alle latere biografen: „Zijn karakter was (in die jongelingsjaren) gevormd; zoo als hij nu was is hij nageenog onveranderd gebleven; hij heeft alleen in zelfbeheersing later nog vorderingen gemaakt, in eierzucht daarentegen, in hooghartigheid, maar tevens in den afkeer van al wat onedel en onwaar is, in den wil om, wat hij scheen ook te wezen, en om te verdienen wat hij begeerde, is hij zichzelf steeds gelijk gebleven⁶⁾”. De jonge Van Hogendorp kreeg in die jaren de kans van zijn leven. Hij bleef niet in de militaire dienst, maar ging zich bekwaamen in het staatsrecht. Na een jaar te Leiden gestudeerd te hebben, promoveerde hij daar op 30 september 1786 tot doctor in de rechten. Tegelijk wierp hij zich met hart en ziel in de strijd tegen de aanmatiging van de patriotten. Hij onderhield de contacten tussen de Prinsgezinde partij in den lande en het prinselijk gezin te Nijmegen. Hij had een aandeel in de tocht van de Prinses naar 's Gravenhage die zo smadelijk bij Goejanverwellesluis werd gestuit. Hij stond de Hertog van Brunswijk bij toen diens leger de Republiek binnentrok om de Prins in zijn waardigheden te herstellen. Kortom: hij was — nog maar een goede twintig jaar oud — ten volle betrokken bij de grote gebeurtenissen in de Staat. Hij toonde, aldus Fruin, toen reeds over twee voorname eigenschappen te beschikken: vastheid van karakter en juistheid van blik. We willen er nog een derde bijvoegen, die zijn biografen zelden opzettelijk noemen, maar die hem toen reeds kenmerkte: hij was een bijzonder scherp observant van personen, toestanden en gebeurtenissen. En het opmerkelijke is: deze enthousiaste Prinsgezinde regentzoon hield een kritische blik.

Zijn opmerkingen over Prins Willem V, het hof, de constitutie van de Republiek: ze getuigen ervan hoe hij oog had voor de fouten en gebreken die aan het oude bewind kleefden. Het ging hem niet om een blote restauratie van de toestand vóór 1787, maar om een totale vernieuwing van het staatsbestel.

Het kon niet anders: op dit alles moest een terugslag komen. Het ging hem als zovele jongeren die bij een grote beweging betrokken raken: hij overschatte zijn invloed en positie. De ouderen hadden dankbaar van zijn diensten gebruik gemaakt. Nu echter het stadhouderlijk bewind weer hersteld was, moest Gijsbert Karel de ondankbaarheid ervaren van hen die hij had gediend. Zijn persoonlijke diensten hadden de Prins en de zijnen dankbaar aanvaard, op zijn raadgevingen en wenken daarna waren zij minder gesteld. Bovendien: Gijsbert Karel was nog niet rijp genoeg om de leiderspositie te aanvaarden die hij zichzelf had toegedacht. Fruin heeft dit scherp opgemerkt. „Buitengewone omstandigheden hadden hem tijdelijk in een werkring gesteld, die hem op zijn leeftijd, met zijn verleden, nog niet voor goed kon worden toegewezen⁷⁾”. Hij zou eerst nog een lange leerschool moeten doormaken. „Hij moest leeren zich te schikken in de vormen van het maatschappelijke leven, waar al wat uitstekend is, of voor uitstekend gehouden wil worden, nijd en tegenzin wekt⁸⁾”.

Proclamatie bij de aanvaarding van het „Algemeen Bestuur” op 21 november 1813.

Intussen: met enige moeite verkreeg Gijsbert Karel toch de positie van pensionaris van de stad Rotterdam, die hij tot 1795, het jaar der revolutie, bekleedde. Zodoende was hij in staat het ingewikkelde raderwerk van de oude Republiek van binnenuit te leren kennen. Het bracht hem ook als vertegenwoordiger van Rotterdams vroedschap ter dagvaart van de Staten van Holland en in nauw contact met onze laatste grote raadspensionaris Van de Spiegel.

* * *

„Van het oogenblik af, dat de Franschen in het land gevallen zijn, heb ik mijne gedachten laten gaan over de wijze, op welke zij er wederom uit zouden geraken⁹⁾”. Zo begon Gijsbert Karel destijds zijn „Geheime aantekeningen” over de opstand. Hij kreeg daar alle gelegenheid toe, want hij werd kort na de inval van Pichegru samen met heel de oude vroedschap van Rotterdam afgezet. Hij was intussen door zijn huwelijk met de rijke koopmansdochter Hester Clifford een vermogend man geworden en trok zich nu terug op zijn buiten Adrichem bij Beverwijk. We laten zijn lotgevallen in de jaren daarna rusten. Ze zijn in alle biografieën over hem te lezen. Opmerkelijk is de moed, waarmee hij in 1801 tijdens de onderhandelingen voor de vrede van Amiens voor het voetlicht trad met een „verklaring aan het Staatsbewind over de Staatsregeling”, waarin hij het ronduit opnam voor het Huis van Oranje. En dat in die tijd! Hij schreef deze verklaring op 27 oktober 1801, zijn negenendertigste verjaardag. „Ik keur”, schreef hij, „veel meer alle Constitutiën af, welke niet het Huis van Oranje met de erfelijke waardigheid van Hoofd van den Staat bekleeden”. Het Staatsbewind legde zijn verklaring terzijde. De tijd was er nog niet rijp

voor. Hij stuurde het stuk ook aan Prins Willem V en de Erfprins. Vanuit zijn ballingschap antwoordde de Prins in „beleefde, afgestemde uitdrukkingen”. De Erfprins, „heden onze Koning”, schreef Gijsbert Karel in zijn aantekeningen later, „heeft noch toen, noch sedert een woord daaromtrent jegens mij gerept¹⁰⁾”. Na de vrede van Amiens moest hij, ongetwijfeld tot zijn spijt en teleurstelling „stilzitten¹¹⁾”. In 1809 verhuisde hij naar Den Haag en betrok daar de historisch geworden woning Kneuterdijk no. 8.

Nu kwam echter zijn kans. In ons andere artikel hebben we de gebeurtenissen uit 1813 beschreven. Daar behoeven we niet op terug te komen. Wel dient vermeld hoe in het midden van de vorige eeuw een pennestrijd ontstond in hoeverre Gijsbert Karel de eer van 1813 toekomt. Vooral Jorissen, één van de historici van die tijd, meent dat er nogal wat op zijn leiding valt aan te merken. Deze auteur was van oordeel dat Van Hogendorp terstond op 17 november of onmiddellijk daarna het Algemeen Bestuur had dienen in te stellen, dat hij daarmede te lang gearzeld heeft en tenslotte pas onder druk van anderen hiertoe gekomen is. Fruin heeft het in een meesterlijk opstel voor Gijsbert Karel opgenomen en naar wij menen terecht¹²⁾. Hij stelt zich volkomen achter een uitspraak van Van der Duyn van Maesdam in diens memoires: „II (G. K. v. H.) fut le véritable auteur de la délivrance de sa patrie”. Zo'n uitspraak in de mond van de man, die hem destijds als het ware van uur tot uur gadesloeg, zegt alles. Hij beroept zich voor Gijsbert Karel als de man, die geheel uit eigen initiatief op die zondagmorgen 21 november het Algemeen Bestuur op zich nam, op diens eigen woorden: „Ik had het handschrift van Van der Duyn en kwam op¹³⁾”. Van der Duyn was de dag tevoren naar Amsterdam gegaan om daar het voorlopig bestuur naar de zijde van de opstand over te halen. Hij had zijn handtekening op een stuk papier achtergelaten voor Gijsbert Karel. Het vertrouwen in elkaar tussen deze beide mannen was ongemeen. **En toen kwam Gijsbert Karel op.** Dat was zijn mannelijke en moedige daad in een penibele situatie. Hij beschrijft het zelf: „De schrik van de Franschen te Gorcum was overgeslagen tot de regeering van Rotterdam, terwijl de burgerij vol moeds mij smeekte om krachtige maatregelen. Men stond de vlag van den Toren te halen; toen was er geen ogenblik beraad; de gewapende macht van Den Haag, eene menigte plaatsen, de generaals kwamen mij dringen op te treden¹⁴⁾”. Welnu, toen nam hij dat papier met de bekende proclamatie en kwam op! Hier staan wij bij het hart van het geheim van dit leven: moed, daad, acht, grote vaderlandsliefde, een juiste blik voor de eis van het ogenblik. De jonge man, die enthousiast maar nog wat onrijp jaren geleden geijverd had voor de Prins en diens zaak, was nu uitgegroeid tot de man, die door deze daad het Koninkrijk der Nederlanden grondvestte.

* * *

Dit tweede hoogtepunt van zijn leven duurde maar kort. Ongeveer drie jaar stond hij eerst als lid van het Algemeen Bestuur, toen als minister van buitenlandse zaken (secretaris van staat heette dat toen) en tenslotte als vice-president van de Raad van State in het hart van het bewind van het Koninkrijk. In oktober 1816 kwam daar een eind aan door de groeiende controverse met de Koning. Ook daarover is door verschillende historici geschreven. In 1913 publiceerde Mr. de Beaufort een voortreffelijk artikel over Gijsbert Karel in het Gedenkboek van dat jaar. Wij vermoeden in hem de vader van mevrouw Henriëtte de Beaufort die in 1948 zo'n boeiende en belangrijke biografie over Gijsbert Karel schreef. De liefde en het ontzag voor hem zit blijkbaar in de familie. Hij zag de controverse zó en we zijn van oordeel dat hij niet ver van de waarheid is: de hoogst geplaatste (de Vorst) was de mindere in bekwamheid. Niemand zal Koning Willem I talent ontzeggen, maar Van Hogendorp overtrof hem „verre”, aldus de Beaufort. Dat laatste woord is ons te sterk, maar we stemmen in met wat hij verder schrijft. „Deze bezat daarenboven iets, wat Willem I met zijn helder hoofd en nuchter oordeel miste, het staatsmansgenie, de gave om den loop der gebeurtenissen eenigermate te voorzien, om de geschiedkundige ontwikkeling van zijn volk en zijnen tijd te begrijpen¹⁵⁾”.

In zijn aantekeningen laat Gijsbert Karel ons stap voor stap zien hoe de controversen tussen hem en de Vorst groeide vanaf die eerste ontmoeting toen de Vorst pas na enige aarzeling aan Gijsbert Karel de hand reikte. Natuurlijk: er is veel te begrijpen. De Koning kende hem uit zijn ijver in 1887. Hij wist hoe Van Hogendorp de spil van de opstand was. Zag hij in hem alleen maar de oude regentenzoon en dacht hij aan de vernederingen die zijn Huis van de oude Hollandse regenten in zijn jeugd had ondervonden? Dachtte hij in de figuur van raadspensionaris die Gijsbert Karel voor zichzelf had ontworpen een Oldenbarneveld of Johan de Witt? Gijsbert Karel zelf zocht het diep. Toen de Koning steeds meer alleen de zaken ging bedisselen, zei hij eens tegen Falck, de secretaris van de Vorst: „Maar, voer ik voort, de hand op mijn hart leggende, hier ontbreekt het Hem, ik weet wel dat men door te veel vertrouwen bedrogen kan worden, dog daar loopt Hij geen gevaar van¹⁶⁾”. Gijsbert Karel zag scherp: de Vorst gaf nooit ten volle zijn vertrouwen. En ook dat was te begrijpen: had hij geen bittere jaren van ballingschap en vernedering achter de rug?

In het najaar van 1816 liep het spaak. Van Hogendorp verzette zich in de Raad van State tegen de financiële voorstellen van de Koning. Deze wilde protectie, vooral voor het Zuiden, Gijsbert Karel zwoer bij de vrijhandel. En toen hij begreep dat de Koning van hem verlangde dat hij in de Raad naar de mond van de Vorst sprak, was voor hem het moment van heengaan gekomen. Hij was een ware Oranjeman, maar hij weigerde voor Oranjedictatuur te bukken. Hij nam zijn ontslag en toen Van der Duyn van Maesdam hem daarop trachtte terug te brengen, zei hij: „De sluier is verscheurd en de bechocheling geweken¹⁷⁾”. Hij ging heen. Voortaan zou hij het land dienen in de Tweede Kamer, waarvan hij lid was. Ook toen was hij een man, dezelfde man die hij zich met zijn „ik kwam op” in 1813 be-toond had. Hoor het hem zelf zeggen: „Met uit het Ministry te gaan, wilde ik integendeel mijne vrijheid in de Staten-Generaal herwinnen en daar mijn Vaderland dienen”.

Hij wist, „dat deze Tweede Kamer alleen meer indruk op den Koning maakte, dan alle Zijne ministers en raden saamgenomen”. In dat enige staatslichaam, waarvan de beraadslagingen **in het openbaar** werden gehouden, bleef hij met open vizier de verlichte despotie van de Koning bestrijden. En hij deed het met vreugde. „Van 1813 tot 1816 was ik minister en eindelijk slaaf geworden. In het ministry stierf ik in mijne schoenen, in de Staten-Generaal ben ik herleeft¹⁸⁾”.

De Koning trachtte in 1817, toen Gijsbert Karels Kamerzetel vakant kwam en de Staten van Zuidholland nieuwe leden moesten kiezen, zijn herverkiezing onmogelijk te maken door hem tot lid van de Eerste Kamer te benoemen vlak vóór de zitting van de Staten. Door een brief aan de Gouverneur van Zuidholland gaf de Koning hiervan aan dit lichaam kennis met de mededeling dat Gijsbert Karels zetel nu vakant was. Maar hij had buiten deze man en zijn moed gerekend. Onmiddellijk schreef Gijsbert Karel een honingzoete bedankbrief aan de Vorst, neen, hij zag van die benoeming tot lid van de Eerste Kamer af, en stuurde zijn zoon met 'n briefje naar Van der Duyn van Maesdam, de Gouverneur van Zuidholland, met de mededeling dat zijn zetel niet vakant was. En zo bleef hij in de Tweede Kamer tot 1825 toen hij om gezondheidsredenen ontslag nam¹⁹⁾. In 1819 vernederde de Koning hem publiek door hem zijn titel van minister van Staat te ontnemen. Kort daarop moest Gijsbert Karel in de Tweede Kamer spreken over de financiële wetten van de Koning, die hij met hart en ziel verwierp. De Kamer hield de adem in. Hoe zou de grote man van 1813 reageren? Bitter, fel? Gijsbert Karel hield zijn rede en pas tegen het einde gaf hij zijn innerlijk bloot: groots, mannelijk, in de lijn van zijn leven:

„Terwijl ik mijne rede eindige, moet ik hier nog één woord bijvoegen, doch het is slechts één enkel woord, omdat het mijzelf raakt. Men weet, dat ik geheel mijn leven onveranderlijk heb doorgebracht onder de leuze van: Oranje Boven. Wel nu: Ik zal tegen alle deze Concept-Wetten stemmen, onder leuze van Oranje Boven²⁰⁾”.

We laten zijn activiteiten als lid van de Tweede Kamer verder rusten, evenals zijn journalistieke werkzaamheid in 1830 tijdens de belgische opstand, die opnieuw van zijn vooruitziende blik getuigde. Men leze het na in het boek van Henriëtte de Beaufort.

Op 5 augustus 1834 kwam voor deze grote Nederlander het einde. Hij overleed als een vroom christen. Dat was hij in zijn lange leven geworden. In zijn aantekeningen schreef hij eens, dat hij zijn grote daad van 1813 verricht had „met een opgeruimd vertrouwen op den Goddelijken bijstand. Ik was lang gewend mijn hart steeds in voor- en tegenspoed tot

Haren op zijn geboorte en jonge jaren wierp? Eerzucht, o ja, ze was er bij deze man, en gevoel van eigenwaarde en het besef tot iets groots geroepen te zijn. Maar wie daarbij blijft staan is toch niet tot het geheim van dit leven doorgedrongen. Vaderlandsliefde, moed en vroomheid: ziedaar eigenschappen die bij de moderne historici niet zwaar meer wegen, maar die meer verklaren bij Gijsbert Karel dan al het andere. Zijn leven: het is het leven van een groot Nederlander, van een staatsman zoals de Republiek en het Koninkrijk er maar weinigen hebben gekend. Het ambt van raadspensionaris heeft hij nooit bekleed al had hij

De aanvaarding van het Algemeen Bestuur door Van Hogendorp op 21 november 1831.

(Schilderij van J. W. Pieneman in het Rijksmuseum Amsterdam)

God te verheffen, en mijne diepste ontwerpen eigenlijk met Hem alleen aan te leggen. Veel is er in die dagen tot Hem door mij gebeden. Zijne ondersteuning heb ik levendig gevoeld²¹⁾”. Het is geen wonder dat zijn zoons de partij van Bilderdijk kozen, al hield de vader zich op een afstand. Hij was nog te veel achttiende-eeuwer, ook in zijn vroomheid, om Bilderdijk geheel te begrijpen. Maar in zijn latere jaren nam hij zitting in het bestuur van het Bijbelgenootschap en zijn kinderen en kleinkinderen vindt men in het reveil. Huizinga heeft in 1913 nadrukkelijk op trekken van overeenkomst tussen Van Hogendorp en Bilderdijk gewezen bij alle verschil. Vroom was zijn leven, vroom ook zijn sterven. Zijn dochter heeft in een brief aan zijn zoons, die buitenslands waren, zijn dood beschreven. Hij citeerde, schrijft zij, zijn berijming van Psalm 103, die hij zelf had gemaakt, want hij hield van dichten. En vol piëteit noteerde ze zijn laatste woorden. Toen ze hem overeind hielden: „en éénmaal zoo sterk”. En even later: „God en Vader, Verlosser²²⁾”.

Zo stierf Gijsbert Karel van Hogendorp als vroom christen: de Prinsgezinde regentenzoon uit het oude Gemenebest van vóór 1795, de man, die „stilzat”, toen velen in de Bataafse Republiek, het Koninkrijk Holland en tijdens de inlijving belangrijke posities verwierven, de grondlegger van het Koninkrijk in 1813 en 1815, de man die daarna de natie liet zien dat Oranjeliefde niet betekent bukken voor mensen en voor een dictatuur. Hij stierf na een leven, waarin die beide grondpijlers van onze nationaliteit: Oranjesouvereiniteit en handhaving van de volksvrijheden op zo schone wijze samengevoegd waren. Hij, die naar het woord van de liberale historicus Colenbrander een „reus was onder pygmeeën²³⁾”.

* * *

Domineerde eerzucht dit leven, zoals Romein wil, en vond hij de verzadiging van die eerzucht alleen in de korte periode van zijn „dictatuur” na de omwenteling? Is dit leven alleen te verklaren uit de felle begeerte de vlek te boven te komen die de affaire-Van

het zich ook in het Koninkrijk toegedacht. En toch: we zien hem naast die andere grote staatsdienaars van het Gemenebest. Johan van Oldenbarneveld, Johan de Witt, Caspar Fagel, Antonius Heinsius en wil men een naam uit de nieuwe geschiedenis: Pieter Sjoerds Gerbrandy. In die categorie hoort hij thuis en daarin willen wij hem eren, ook nu, honderdvijftig jaar na 1813, in 1963. Een man!

Enschede.

R. H. Bremmer

¹⁾ J. Huizinga, **Verzamelde Werken**, II, Haarlem, 1948, blz. 528.

²⁾ Groen, **Handboek**, II, blz. 783: „De man, de dader bij uitnemendheid Van Hogendorp, verpersoonlijking der revolutie”.

³⁾ J. Romein, **Erflaters**, 1959⁸, blz. 614.

⁴⁾ **A.h.W.**, blz. 594.

⁵⁾ **t.a.p.**

⁶⁾ **R. Fruin's Verspreide Geschriften**, V, 's Gravenhage, 1902, blz. 265.

⁷⁾ **A.h.W.**, blz. 340.

⁸⁾ **A.h.w.**, blz. 347.

⁹⁾ **Br. en Ged.**, V, blz. 4. Deze aantekeningen maakte Gijsbert Karel achteraf tussen 1817 en 1820. Ze werden door zijn kleinzoon eerst gepubliceerd in 1901.

¹⁰⁾ **A.h.w.**, blz. 7/8.

¹¹⁾ **T.a.p.**

¹²⁾ „Gijsbert Karel van Hogendorp in November 1813” (1868) in **Verspr. Geschr.**, V, blz. 348-397

¹³⁾ **A.h.w.**, blz. 397.

¹⁴⁾ **T.a.p.**

¹⁵⁾ G. J. W. Koolemans Beijnen e.a., **Historisch gedenboek der herstelling van Neêrlands onafhankelijkheid in 1813**, Haarlem, 1912, blz. 261. Het artikel van mr. W. H. de Beaufort in een voor die tijd opmerkelijk modern geschreven studie.

¹⁶⁾ **Br. en Ged.**, V, blz. 66. Vgl. ook deze uitspraak: „Ik heb duidelijk waargenomen, dat het vertrouwen van Willem I zekere palen heeft, bij tijden meerder of minder kan zijn, dog op den duur nooit volkomen is,” blz. 45.

¹⁷⁾ Bij Henriëtte de Beaufort, **Gijsbert Karel v. Hogendorp**, Antwerpen, 1949, blz. 284.

¹⁸⁾ **Br. en Ged.**, V, blz. 148-149; 155-156.

¹⁹⁾ Fruin deelt mee hoe in 1819 zich iets dergelijks afspeelde, in een noot bij blz. 149 van het Xde deel van zijn **Verspreide Geschriften**. Hij schrijft daar: „In het jaar 1818 ontving Van der Duyn,

toen gouverneur van Zuid-Holland en als zoodanig president der Staten van die provincie, een brief van den Secretaris van staat, waarin hij, uit naam des Konings, zoo het heette, verzocht werd zijn invloed te gebruiken om de herkiezing van Gijsbert Karel van Hogendorp, als lid der Tweede Kamer, te beletten. Dat de een der drie mannen, aan wie de koning zijn kroon verschuldigd was, de hand niet zou lenen, om den anderen, en wel des uitstekendsten, van het staatsbestuur te verwijderen, sprak van zelf. Maar ten onrechte, hopen wij, schreef Van den Duyn die aanmaaning aan den ondank en de kleingeestigheid van den Koning zelven toe. Waarschijnlijk had de domme gediensstigheid van een of anderen hoveling er alleen schuld aan". En hierop laat Fruin de in onze tijd toch wel ondenkbare woorden volgen: „Immers het Huis van Oranje mag niet verdacht worden gehouden van zulke laagheid". Fruin schreef dit in 1853: het was orangisme van de slechtste soort. De Koning was minder edelmoedig dan hij dacht.

²⁰⁾ Bij H. de Beaufort, a.w., blz. 294.

²¹⁾ Br. en Ged., V, blz. 42-43.

²²⁾ De lange brief van Mimi Rengers-van Hogendorp aan haar broeders Willem en Frederik (G. K. had tien kinderen, waarvan er twee vroeg stierven) die juist op reis waren in Italië bij De Beaufort, **Gedenkboek 1913**, blz. 264 vlgg. Aangrijpend: op zijn sterfbed werd hem de geboorte van een kleinkind bericht. Gijsbert Karel reageerde: „dit is nu weer als eene nieuwe ziele; Zoo komt de eene, en de andere gaat weg. Il récita (Mimi schreef in het frans) alors la première ligne d'un verset du Psaume 103 dont il parlait souvent, et dont l'année dernière il m'avait donné la traduction suivante qu'il avait composé:

Gelijk het gras zijn onze dagen. Het wekt een vluchtig welbehagen. Bloeit en verdort in éenen dag. Gerezen zijn de noorden vlagen. De bloem ligt op den grond geslagen. Zoo dat geen oog haar keuren mag.

Over de begrafenis alleen: „ses funeraillies eurent lieu, avec simplicité ainsi qu'il en avait exprimé le desir, et il fut enterré au nouveau cimetière près du canal".

²³⁾ H. T. Colenbrander, **Vestiging van het Koninkrijk**, Amsterdam, 1927, blz. 91.

Een paar brieven

Omdat Van Hogendorp nogal eens ziek was (het pootje!), was er tussen de Vorst en hem soms vrijwel dagelijks briefverkeer. Gijsbert Karel heeft de brieven van de Koning en de minuten van de zijne bewaard, zijn kleinzoon drukte ze af in het vijfde deel van de „Brieven en gedenkschriften". Het is de moeite waard achteraf deze briefwisseling te lezen. Geen van beide mannen hield van omslag: ze gingen recht op hun doel af. We hebben in dit herdenkingsnummer veel van Gijsbert Karel gesproken. Het is wel goed om op te merken dat Willem I, zijn tegenspeler, al was hij niet zo geniaal als Van Hogendorp, toch ook een sterke figuur was. Colenbrander zegt van hem en het komt ons voor dat dit niet overdreven is: „Zonder iets geniaals te bezitten had de Vorst een kloek verstand en een reusachtige werkkraft. Zijne sterke zelfzucht heeft hem soms beneden het vorstelijke doen dalen, zoo in zijn verhouding tot Napoleon in 1802 en 1807. Maar het was eene zelfzucht van ongemeenen aard. Hij gunde zich geen rust; hij durfde het buitengewone aan; hij was standvastig in het najagen van verre doeleinden". Volkomen juist is ook het volgende: „Leest het huidige geslacht een Kemper, een van der Palm, dan valt gedurig de wanverhouding op tusschen den weidschen overvloed der gebruikte stijlmiddelen en de armoede en gelijkvloerschheid van den gedachteninhoud. Bijna niemand was toen vrij van die fout; de Vorst was het geheel en al. In een taal, barbaarsch van vormloosheid maar zonder geleenden klinkklank, gaat hij onmiddellijk op de zaak af". En verder: „Hij heeft ons niet tot de toen boven al begeerde en boven al gevaarlijke rust en eenzelvigheid laten komen)".

We geven nu voor onze lezers een tweetal brieven, waaruit men deze twee grote figuren uit 1813 en 1815 in hun dagelijks briefverkeer kan leren kennen.

Hier volgt eerst een brief van Gijsbert Karel, geschreven op 10 maart 1815, de dag dat hem het bericht van de landing van Napoleon in Frankrijk bereikte. Hij vond er onmiddellijk aanleiding in de Vorst te schrijven dat nu het moment daar was om de titel van Koning aan te nemen:

„De tijding van de ontschepping van Bonaparte in het Zuiden van Frankrijk komt mij voor te vereischen, dat UKH, de aanneming der Koninklijke waardigheid zoo veel mogelijk bespoedige. Indien dit zonder tijding uit Weenen geschieden kan, zoo dunkt mij, dat het geen dag uitgesteld mag worden. Elk is in de gespannen verwachting er van, en deze geestgesteldheid vloeit uit van hier naar alle oorden van het land.

In België is de zaak nog dringender, alzo UKH. eerst door de proclamatie sovereyn aldaar wordt. Indien Bonaparte niet schielijk bij den kop gevat wordt, dat is, in andere woorden, indien hij een aanhang vindt, zoo komt er een burgeroorlog, en dan eischt Lodewijk de 18de de hulp van zijn nieuwe bondgenooten, eene hulp, die hun belang ook zonder alliantie gebieden zou.

De Koning der Nederlanden zal in alle geval krachtiger maatregelen kunnen nemen, en het aanvaarden van de kroon zal eene vastigheid aan de zaak en een edel zelfsvertrouwen te kennen geven.

's Hage, 10 maart 1815.

UKH. getrouwe onderdaan
HOGENDORP

Willem I liet er geen gras over groeien. De datum van inhuuldiging werd gesteld op 16 maart. De dag tevoren informeerde de Vorst zijn minister, die nog steeds ziek was, van de komende gebeurtenissen:

„De van Parijs nader gekomen tijdingen, alsmeede de opinie van de vrouwen uit Brussel, hebben doen besluiten in eenen buitengewone Kabinet-Raad de Proclamatie op morgen te bepalen, de omstandigheden in Frankrijk noodzakende zig boven de formes te stellen. Ik heb UWEG. hiervan willen verwittigen, in hope, dat zulks tot welzijn van 't algemeen moge strekken.

's Hage, den 15 Maart 1815.

WILLEM

P.S. Het is mij aangenaam te verneemen dat de gezondheid zig zoodanig gebeterd heeft, dat UWEG. denkt de Vergaderingen weder te kunnen bijwoonen. Ik meene niet, dat de leeden van den R.v.S. eenige zwaarigheid zullen vinden in 't later vergaderen, zoolang als dezelve zulks voor deszelfs gezondheid zal noodig oordelen.

R. H. B.

¹⁾ H. T. Colenbrander, **De vestiging van het Koninkrijk**, blz. 107 en 108.

PERSSCHOUW

Zaterdag 30 november zal H.M. de Koningin een krans leggen bij het Monument op het Plein 1813 in 's-Gravenhage. In 1863 is in aanwezigheid van Koning Willem III de eerste steen onthuld, na de rede van de Utrechtse hoogleraar Van Oostzee, te vinden in diens „Verspreide Geschriften" II, 343-363. Men vindt een bespreking van de literatuur over dit monument, en van de herdenkingsliteratuur uit 1863, in het art. van Prof. Geyl: 1813 herdacht in 1863 (De Gids, jrg. 117, nov. 1954, p. 14-51). In het volgende artikel uit „De Vacature" van 5 nov. wordt het monument beschreven.

Het Nationale Monument op het Plein 1813 te 's-Gravenhage

Ter herinnering aan de herwonnen onafhankelijkheid 1813, verscheen een eeuw later een alleraardigst, met foto's geïllustreerd, boekje van de hand van Mevrouw A. de Graaff-Wüppermann, getiteld: „Het Gedenkteken ter herinnering aan Neerlands Onafhankelijkheid in woord en beeld. Een vertelling voor onze

Nederlandsche Jongens en Meisjes". (Uitgegeven te 's-Gravenhage bij H. P. de Swart en Zoon).

De schrijfster laat de gebeurtenissen rondom 1813 vertellen door een onderwijzer, die met zijn klas - op een schoolreisje - het monument op het Plein 1813 bekijkt en ook goed bekijkt, niet alleen het monument in zijn geheel, maar ook de bas-reliefs en de opschriften. Zouden veel Nederlanders kunnen zeggen, dat zij eens de moeite namen om de enkele treden rondom het monument op te gaan om de details - de artistieke waarde ervan buiten beschouwing gelaten - goed te bekijken?

Het is misschien wel aardig om het begin van deze vertelling hier over te nemen.

„Het was op een junimorgen, een jaar geleden dat ik door het Willemspark kwam. Dat Willemspark is in Den Haag, maar nu zullen zelfs Haagsche jongens en meisjes mij begrijpen, als ik zeg, dat ik 't Plein 1813 overstak. Dit plein is het midden van het Willemspark en heeft zijn naam te danken aan het Monument dat 50 jaar geleden daar door het Nederlandsche Volk werd opgericht ter herdenking van het herstel van Neerlands onafhankelijkheid. Naderkomende zag ik een heel troepje kinderen; jongens en meisjes, die onder geleide van hun onderwijzer het monument bezichtigden; 't leken mij kinderen uit een der hoogste klassen van een dorpsschool, die een uitstapje naar Den Haag maakten.

Meneer was aan 't vertellen en zeker was het geen droge geschiedenisles, want ze waren er allemaal zoo echt „in", dat ook mij de lust bekwam mij te voegen bij het gezelschap van mensen op hun ochtendwandeling en slagersjongens, leunende op hun fiets, en te luisteren naar het verhaal over een tijd, waarvan een rechtgeaard Nederlander altijd graag hoort vertellen.

Ik trof het, want ze waren zeker juist aangekomen en zoo hoorde ik het grootste gedeelte van de vertelling. Neen hoor, 't was geen veelevende opsomming van feiten en jaartallen, 't was een duidelijk verhaal van die onvergetelijke dagen uit onze Vaderlandsche Geschiedenis, waarin onze oude zinspreuk: „Eendracht maakt macht" weer tot zijn recht kwam".

„Het einde van zijn rede was: zie je, kinderen, zóó hoorden toen Oranje en Nederland bij elkaar en dat hooren ze nog en daarom jongens, petten af en allemaal: Oranje Boven! Leve de Koningin!" Tot zover deze vertelling.

* * *

Vivat Oranje, hoezee." (bis)

Die toen de rust meê heb bewaard, zo waard

In Drie en Zestig, bij het Feest,

„Zou ik in Dertien, onvervaard te paard

Niet zijn die ik steeds ben geweest?

Ja, ja, ik zing nog meê:

Met „het Feest" wordt in dit gelegenheids-gedichtje bedoeld het feest van de eerste steenlegging voor het nationale monument door Koning Willem III op 17 november 1863, precies vijftig jaar na de landing van de Prins van Oranje in Scheveningen. Bij deze gelegenheid sprak de koning een rede uit, die eindigde met de woorden „Wij allen uit het Huis van Oranje, wij kunnen nooit, ja nooit genoeg doen voor ons Nederland."

In de Staatscourant van 4 februari 1863 wordt melding gemaakt van de instelling van een commissie tot oprichting van een gedenkteken ter herinnering aan het jaar 1813. Deze commissie stond onder voorzitterschap van Prins Frederik, zoon van Koning Willem I. De samenstelling dezer commissie, die hoofdzakelijk uit industrieëlen bestond, wekte veel kritiek. Een stroom van brochures en spotprenten verscheen. Amsterdam eiste de eer op het gedenkteken binnen zijn muren te hebben, een gedenkteken, dat overigens nog niet eens was ontworpen. Nog geen twee maanden voor de eerste steenlegging werd een prijsvraag uitgeschreven, die 28 ontwerpen opleverde, waarvan tenslotte twee ontwerpen een prijs behaalden. Het eerste ontwerp, dat werd bekroond met een prijs van f 1000,— was ingezonden door J. Ph. Koelman en W. C. van der Waayen Pieterszen, beiden uit Den Haag. De tweede prijs werd gewonnen door P. J. H. Cuypers uit Roermond. De jury nam deze beslissing echter pas in mei 1864. De uitslag van de prijsvraag bracht ook weer een heftige pennestrijd teweeg. Men was het niet eens met de keuze van de jury, die men een miskenning van Cuypers achtte. Ondanks dit geharrewar wees Prins Frederik het ontwerp van Koelman en van Van der Waayen Pieterszen voor uitvoering aan. Het ontwerp, waarvan een maquette werd vervaardigd, werd nadat het allerlei veranderingen had ondergaan, weer aan het oordeel van de jury onderworpen. De modellen voor de beelden werden afgekeurd, men besloot de uitvoering van het werk niet op te dragen aan Koelman, die ook eigenlijk geen beeldhouwer, maar schilder en tekenaar was. De uitvoering van het beeldhouwwerk werd opgedragen aan de gebroeders Jacquet, Belgen.

De nationaliteit van beide heren lokte ook weer allerlei kritiek uit. De reliëfs werden door een Nederlander, Simons, in het atelier van de Jacquets vervaardigd.

Tenslotte kwam dan toch het monument gereed en werd het door Prins Frederik in aanwezigheid van de gehele Koninklijke Familie onthuld op 17 november 1869. Men had grootse feestelijkheden georganiseerd; Nicolaas Beets dichtte de tekst van een cantate, die bij de onthulling werd uitgevoerd.

W. J. Hofdijk dichtte „De Vinger der Historie. Een Lied voor Nederland op 17 november 1869”, een typisch 19de eeuws gedicht, waaruit hier enkele regels volgen:

„De akkers braak, het weivlak woest
Het kouter in den grond verroest,
De wouden half geveld;
Naast distlen, ongeteld:
Verzand den stroom, verwaaid het duin,
Doorwaterd dijk en dam -
Zóo vond Oranje Neêrlands tuin,
Toen hij weer herwaarts kwam.”

* * *

Onder het beeld van Koning Willem I staat te lezen:

„Willem Frederik, Prins van Oranje Nassau, 30 November 1813, na eene scheiding van 19 jaren aan het vaderland weder gegeven, aanvaardde 2 December 1813, voor zich en zijne nakomelingen, de Souvereiniteit der Vereenigde Nederlanden;

30 Maart 1814 te Amsterdam ingehuldigd, zwoer hij de grondwet te onderhouden en de onafhankelijkheid van den staat en de vrijheid en welvaart der ingezetenen met al zijne krachten te bevorderen.

Als nationaal blijk van dank aan Hem, Nederlands Hoofd en Redder, werd dit gedenkteken gesticht uit bijdragen, verzameld in al de provinciën en overzeesche bezittingen des Rijks.”

Aan de andere zijde van het beeld ziet men het Driemanschap van 1813. Onder deze beeldengroep staat gebeiteld:

„Gijsbert Karel van Hogendorp, Frans Adam baron van der Duyn van Maasdam, Leopold graaf van Limburg Stirum, ondernamen 17 November 1813 het herstel van Neerlands onafhankelijkheid onder den kreet: Oranje Boven. In hunne gevaren, in hunne overwinning deelden: . . .” (volgt een lijst van namen).

Aan weerszijden dan nog twee beelden, het ene de Godsdienst voorstellende, het andere de Geschiedenis. Boven het beeld van de Godsdienst staat gebeiteld: „De Heer heeft groote dingen bij ons gedaan, dies zijn wij verblijd” (Ps. 126 : 3), boven het beeld der Geschiedenis leest men: „Het Vaderland wederom geplaatst in den rang der volken van Europa.”

Op het eerste bas-relief ziet men de landing van de Prins afgebeeld en op het andere het openlijk dragen van oranje en het uitsteken van de oranjevlag in Den Haag en het wegtrekken van de Franse troepen.

Het monument staat op een dubbel terras, elk vijf treden hoog. In de vloer van de eerste verhoging zijn vier teksten aangebracht: Eben Haëzer; de rechtvaardige zal in eeuwige gedachtenis zijn; wat God zamen gevoegd heeft scheidde de mensch niet; zoo God voor ons is, wie zal tegen ons zijn.

Het geheel wordt bekroond door de Nederlandse Maagd. (De Nederlandse Maagd is tegenwoordig gelukkig uit de mode; wat moet men zich eigenlijk hierbij voorstellen?)

Het monument vormt het middelpunt van het Willemspark, waarvan de oorspronkelijke aanleg van lanen, huizen en plantsoenen sinds de onthulling van het gedenkteken gelukkig vrijwel ongewijzigd is gebleven. Het geheel geeft derhalve een waardig beeld van de deftige sfeer van het 19e eeuwse Den Haag. Trouwens die sfeer is ook nu nog niet verdwenen. Aan het Plein 1813 is het Kabinet van de Minister-President gelegen, evenals de ambtswoning van de Minister van Buitenlandse Zaken. In het Willemspark vindt men ettelijke ambassades.

M. J. H. Scheffer-van der Veen.

We willen in dit nummer graag de stem van de bekende historicus H. Algra laten horen. Hij schreef onderstaand artikel in „Ned. Gedachten” van 16 november. Deze auteur schreef ook een artikel in „Ad Fontes”, okt. 1963: Volks-historie en Volkskracht. We hopen op zijn werk binnenkort uitvoerig terug te komen.

Nationale herdenking

In de Troonrede, waarmee de gewone zitting der Staten-Generaal in 1863 werd geopend, werd met geen woord gewag gemaakt van het

gouden feest der onafhankelijkheid. Het was toen nog gewoonte dat beide Kamers de troonrede beantwoordden met een adres van antwoord. En bij de debatten beklagde Groen van Prinsterer er zich over, dat er in de Troonrede niet van de herdenking van de nationale bevrijding in 1813 werd gerept.

Maar de minister-president Thorbecke zei, dat hier geen sprake was van vergeten. Met opzet was elke zinspelende op dat feit weggelaten en wel kiesheidshalve. Het zou immers niet gepast zijn, wanneer het kabinet bij de opstelling van de troonrede de koning een zinsnede voorlegde, waarin deze het herstel van zijn dynastie herdacht.

Natuurlijk was dit een zeer zwak argument. Het gaat in 1813 niet om een verandering van dynastie. Er waren toen wel enkelen, die er zo over dachten. Van Maanen bijvoorbeeld voelde er voor, de Franse instellingen zoveel mogelijk te behouden. Zij waren goed en men was er nu aan gewend. Het enige, dat natuurlijk moest gebeuren, was de delging van alles wat Keizer en Keizerlijk was in de staatsstukken. Daarvoor moest de soevereine vorst in de plaats komen. Lijnrecht hiertegenover stonden de opvattingen van Van Hogendorp, die een waarlijk nationale constitutie wilde, en dus ook teruggreep naar onze historie. Hij dacht niet alleen aan de dagen der Republiek, maar ging nog verder terug, naar de Bourgondische staat.

Het resultaat van het werk der commissie was een compromis, maar dan toch zo, dat bepaalde historische momenten wel zijn te onderkennen.

Groen van Prinsterer bleef het antwoord op het verweer van de minister niet schuldig. Maar het belangrijkste was toch niet, wat hij in de Kamer heeft gezegd. In November 1863 publiceerde hij een geschrift onder de titel: 1813 in het licht der volkshistorie herdacht. Het is nog zeer lezenswaardig. Het geeft duidelijk aan, dat het liberale bewind géén nationale vooruitgang is, die voortkomt uit wat in 1813 Van Hogendorp en het volk bewoog.

Koning Willem III, die in de troonrede dus zwéég, heeft op andere wijze wel een blijk gegeven van zijn initiatief. Hij heeft een brief aan het kabinet geschreven. Daarin pleitte hij voor de bouw van een „paleis”. Niet voor hem zelf, maar voor de volksvertegenwoordiging. Het was in dezelfde tijd, dat Anderson het Kapitool te Washington voltooide, het eerste gebouw, dat speciaal als een parlamentsgebouw werd gesticht. In Londen werd gebouwd aan het parlamentsgebouw van Westminster, dat in 1868 werd voltooid. Ook in Wenen zou men toen binnen korte tijd starten met een nieuw Rijksdaggebouw. Nederland, zo meende de Koning, moest ook een dergelijk paleis hebben voor de Staten-Generaal. Dat zou eerst een waardige herdenking zijn van 1813. Het ministerie Thorbecke heeft inderdaad een wetsvoorstel overeenkomstig de wil des Konings ingediend, het is na een weinig verkwikkend debat in de Staten-Generaal aanvaard, maar nooit uitgevoerd. Sommigen zijn daar nóg blij om. Want, zo zeggen zij, wat men in die tijd in Nederland bouwde, had zo weinig stijl en eigen karakter, dat ons waarschijnlijk een gebouw bespaard is geworden, dat ons nu weinig zou toespreken. In elk geval, terwijl allerlei landen nu machtige huizen hebben voor de parlementen, vergaderen in Nederland de Staten-Generaal in oude, historische gebouwen met niet al te veel outillage. De Eerste Kamer in de oude statenzaal van de staten van Holland en de Tweede Kamer in de oude balzaal van de stadhouderlijke verblijven op het Binnenhof. Maar de historische sfeer is er bijna voelbaar.

In 1863 speelden de politieke tegenstellingen bij de herdenking bepaald een rol. In 1913 was dat ook het geval. De socialisten hielden zich meestal toen verre van de herdenking, en het personeel van de openbare scholen, deed in vele gevallen niet mee, omdat het onder rode leiding stond en men bang was voor Oranje-demonstraties bij die feestviering.

En nu 1963.

Ditmaal is de herdenking reeds in de troonrede van 1962 aangekondigd. Er is een nationaal comité, dat de algemene leiding heeft. Er is een programma, dat zich uitstrekt over een heel jaar. Maar van plaatselijke festiviteiten, zoals in 1913, toen elk dorp zijn onafhankelijkheidsfeest vierde met herauten, optochten, spelen en vuurwerk, is nauwelijks sprake. En men kan al evenmin zeggen, dat er véél van de pers komt, dat appelleert op de nationale gevoelens van het volk. Het wordt duidelijk, dat de herdenking niet sterk leeft onder het volk. Trouwens, wij hebben reeds enige moeite met een werkelijk goede herdenking van de bevrijding van 1813. Wij staan ook kritischer tegenover de gebeurtenissen van 1813. Wij stoten ons bijna aan de gelijkmoedigheid en „bedaardheid” van de bevrijding. En wel heel typerend, maar weinig bezielend vinden wij de uitspraak in de proclamatie: Al de aanzienlijken komen in de Regering. Het volk krijgt een vrolijke dag op gemene kosten zonder plundering of beroving.

Toch zijn er drie gedachten, die inhoud aan ons herdenken kunnen geven. Vooreerst de beslissende invloed van één man, die altijd heeft volgehouden en wiens trouw nooit heeft gewankeld: Gijsbrecht Karel van Hogendorp.

In de tweede plaats het bijna mystieke feit, dat na zoveel jaren van verwijdering het geheel vanzelf sprak, voor Oranje en voor Nederland, dat zij opnieuw werden verbonden.

En in de derde plaats, en dat dient, meen ik, op de Christelijke scholen in deze dagen nadrukkelijk te worden verteld, dat dr. J. Th. de Visser in 1913 er zo terecht op heeft gewezen, dat in Nederland, weggescholen in de conventikels, terwijl op de meeste kansels nog in oktober 1813 voor de overwinning van de keizerlijke legers werd gebeden, in conventikels, waar het volk leefde bij oude schrijvers en stichtelijke woorden van oefenaars, Napoleon nimmer werd aanvaard, maar verworpen werd als een figuur uit de apocalypse, daarom zijn val werd verwacht en voorspeld.

In die kringen en in het huis van Bilderdijk te Leiden begon later geleidelijk het nationale Reveil.

H. Algra

1813

Het comité voor de herdenking van de bevrijding van Nederland uit de macht van Napoleon in 1813, doorgaans ten onrechte genoemd het comité herdenking 150 jaar koninkrijk, heeft gemeend de kerken te vragen dit feit in de kerkdiensten van 1 december te gedenken.

Wij zijn het er mee eens, dat wij blij mogen zijn dat Nederland indertijd uit de macht van Napoleon is verlost.

Wij zijn het er ook mee eens, dat men goed doet de historie niet te vergeten en met name de blijde dingen en uitreddingen daarin niet te vergeten.

Maar dan vragen we ons daarbij toch wel af of het in de wereld waarin wij vandaag leven, met al de noden en gevaren daarin en met de grote oorlog 1940-1945 achter de rug, nu juist is om aan de kerken te vragen om het feit van 1813 nu in prediking en gebed te betrekken.

Het feit dat, als men 1813 van 1963 aftrekt er het getal 150 uit komt is toch bepaald een onvoldoende reden om hier de kerk bij te betrekken. Wij zijn geen voorstander van jubilea, maar als men ze om zuiver menselijke redenen toch wil vieren, dan moeten ze het gemoed aanspreken en dan moeten ze leven in het volksbewustzijn.

De herdenking van 1813 heeft iets kunstmatigs. En daar moet men geen kerkelijk sausje over heen willen gieten.

Daar komt nog iets bij: 1813 is helemaal geen zaak om zo bijzonder trots over te zijn. Van een verzetsbeweging zoals in de oorlog '40-'45 was geen sprake. G. K. van Hogendorp was in zijn radicale afwijzing van het Franse regime een sublieme, maar eenzame man. De erfprins collaboreerde met Napoleon en accepteerde het vorstendom Fulda, Bilderdijk dichtte een ode aan Napoleon.

Het Nederlandse volk is door Wellington, Blücher en de Kozakken bevrijd. Men kan daar wel mooie verhaaltjes over schrijven, maar zo is het.

En na 1813 kregen we de verlichte despotie van Koning Willem I, met onderdrukking van de kerk, vervolging van de Afscheidenen en onderdrukking van de onderwijsvrijheid.

Onze r.k.-medeburgers kunnen er nog een verhaal apart van dezelfde strekking aan toevoegen.

Het bewind van Napoleon ging op dezelfde voet voort. Ditmaal, helaas, onder eigen vlag.

Wanneer men 1813 wil herdenken is er niet zoveel reden tot juichen, althans niet over 1813.

Misschien kunnen we nog het meest dankbaar zijn hiervoor, dat de geest van 1813 langzamerhand aan het verdwijnen is.

Bij de weinige persstemmen, die er tot op heden zijn door te geven, voegen we ook dit korte hoofdartikel uit „Trouw” (20 nov. 1963). Er zou een hele verhandeling over te schrijven zijn, maar daaraan beginnen we niet. Dit nummer van Opbouw is zelf een antwoord. Herdenken is nog niet hetzelfde als prijzen, al geven we toe, dat het in de praktijk vaak synoniemen zijn. Dat de herdenking iets kunstmatigs heeft willen we niet ontkennen, en dat ze weinig geestdrift wekt evenmin. Wij mogen 1813 niet herdenken als in 1863 of 1913; we doen het in 1963, in een tijd waarin de wereld heel anders is. Iedere herdenking vindt plaats „in opdracht van de tijd”. Dat zijn we met Dr. Bruins Slot eens. Maar dan verwachten we van hem ook, dat hij meewerkt aan verdieping van

het historisch besef, want dat is wel nodig, ook in onze kring. Anders ben ik bang dat er straks van de herdenking van de bevrijding 1945 ook niet veel terecht komt. We bieden Ds. Bruins Slot deze opmerkingen ter overweging aan, want over vijf jaar zal herdacht worden dat de 80-jarige oorlog 400 jaar geleden begon. Wat moeten we dan?

A. Plaatsman.

KERKNIEUWS

Zuidbroek. Zondag 10 november 1963 verbond Ds. W. Wierenga, gekomen van Noord-Bergum zich aan zijn nieuwe gemeente, die van Zuidbroek. 's Morgens vond de bevestiging plaats door Dr. R. H. Bremmer van Enschede-Zuid, die het Woord bediende uit Jesaja 40 : 9. In de middagdienst hield Ds. Wieringa zijn intrepreek over Rom. 1 : 16, 17. Namens kerkeraad en gemeente werd het woord gevoerd door Br. A. de Koning. Namens de classis Appingedam, verschillende genabuurd kerken en de plaatselijke overheid waren afgevaardigden aanwezig.

Brampton (Canada). Op 3 november j.l. verbond Ds. D. de Jong, gekomen van Middelstum, zich aan de gemeente van Brampton (Ontario, Canada). In de morgendienst werd hij bevestigd door Rev. P. Kingma van Fergus, die preekte over 2 Tim. 3 : 14 - 4 : 4. 's Middags deed Ds. D. de Jong zijn intrede met een predikatie over 1 Cor. 15 : 35-58. Br. H. van Bodegem, praeses van de kerkeraad, vertolkte de dankbaarheid van de gemeente. Rev. G. van Dooren sprak namens de classis en Rev. Kingma als consulent.

Ds. Jac. van Nieuwkoop. Ds. Jac. van Nieuwkoop hoopt op 4 dec. a.s. zijn vijf en twintig-jarig ambtsjubileum te gedenken. Ds. van Nieuwkoop werd geboren op 17 april 1913. In 1938 verbond hij zich aan de kerk van Anna Paulownapolder om in 1943 naar Ulrum te vertrekken. Van 1946 tot 1955 diende hij de kerk van Amsterdam-C., sedert laatstgenoemd jaar die van Scheveningen.

Kerken in N.O.-polder. Bij de kerk-splitsing in de N.O.-polder d.d. 1 juni 1959, ontstonden 4 zelfstandige gemeenten, met als predikanten de di. J. Bomhof en A. G. Versteeg, resp. verbonden aan de gemeenten Marknesse, Nagele, Emmeloord en Creil. 25 maart 1962 ontving Creil in ds. P. Deddens haar eigen dominee.

Toen vast stond, dat ds. J. Bomhof het op hem uitgebrachte beroep door de kerk van Harlingen aangenomen had, kwam ook te Marknesse en Nagele de vraag ter tafel: al of niet elk apart beroepen.

Na overleg als kerkeraden gezamenlijk en elk voor zich, en gehoord de gemeente, kon met blijdschap geconstateerd, dat behalve de wenselijkheid, ook de mogelijkheid tot afzonderlijk beroepen bij beide gemeenten aanwezig was.

Ds. W. L. Kurpershoek. 11 nov. j.l. nam de gemeente van Haarlem „afscheid” van haar zendingspredikant Ds. W. L. Kurpershoek, die drie dagen daarna met zijn gezin naar Zuid-Afrika vertrok. De dankbaarheid, dat na een lange tijd van voorbereiding, beraad en wachten, deze uitzending thans mogelijk geworden was, vormde de grondtoon van de avond. Gesproken werd door de plaatselijke predikant Ds. A. Bos, voorts door de di. J. P. v. d. Stoel (A'dam-C), C. P. Plooy (Heemstede) en G. Janssen (A'dam-W.), door de brs. Ds. J. O. Mulder en J. Lagendijk namens de zendende kerk van Kampen, door Br. M. Bij de Vaate namens de Haarlemse zendingscommissie en tenslotte door Ds. Kurpershoek zelf. Het geref. zangkoor van Haarlem verleende vocale medewerking. De opbrengst van een actie, ondernomen door de Haarlemse jeugd, werd op deze samenkomst bekend gemaakt: het prachtige bedrag van f 1.130,—.

NAAR EEN EIGEN TEHUIS

Pleeggezinnen

en geen tehuis! Deze opmerking kan men nog al eens horen verkondigen. Voor het eerste zeggen wij: akkoord. We zijn een groot voorstander van gezinsverpleging. Aangaande het tweede kan de vraag gesteld worden: weet men waarover men spreekt? Voorbeeld?

De zorgvuldig voorbereide poging om Piet op het platteland van Groningen een tehuis te bieden heeft slechts twee reacties opgeleverd. Afgewacht moet nog worden of deze in aanmerking komen om Piet te helpen.

Intussen blijft Piet (nog) in de z.g. neutrale inrichting.

Zeker is dat het tehuis er móet komen!

Van de kerken

komen goede berichten binnen. Er zijn er echter ook onder, welke het hoofd doen schudden omdat zij ronduit teleurstellend zijn. De ene wijst

een weg aan, welke men uitnemender acht, doch intussen doet men zelf weinig of niets. Een andere schrijft: als de bouw eenmaal begonnen is krijgt U een bepaald bedrag van ons en eindigt dan met: „Vertrouwend U van dienst te zijn geweest”. Vergeten wordt echter, dat er na deze gift nog f 4.000,— overblijft van het gevraagde bedrag. Hierover spreekt men niet. Wij kunnen dit geen dienen van elkaar noemen.

Goede adviezen zijn van harte welkom, doch wanneer deze gebruikt worden om eigen kas gesloten te houden komen we geen stap verder.

Wij bedelen niet!

Wij vragen voor elkaar.

Hij vraagt!

Voor het verwaarloosde kind... voor het verlaten kind... voor het verstote kind... voor Zijn kinderen; voor zover gij dit aan een van Mijn minsten hebt gedaan, hebt gij het ook aan Mij gedaan!

Ja, de minste... in onze waardering, doch Zijn kind.

Geef U het zelf maar.

Kleine giften,

doch aan alle gevers zeggen wij: heel hartelijk bedankt! Gezamenlijk vormen zij de macht van de vele kleinen. Hier volgen ze:

Liesbeth stuurde met haar geboorte f 10,—; andere pasgeboren „broertjes en zusjes” deden hetzelfde; H. G. te H. f 10,— voor zilveren huwelijksfeest; er waren andere bruidsparen, die het thuis eveneens in hun vreugde lieten delen; K.V. Uithuizen f 12,50; J.V. Te Deum Laudanus te Rotterdam f 30,—; leerlingen Geref. School te Utrecht f 90,—; „voor de Elsjes” f 10,—; Dankstond f 75,—; N.N. f 10,—; N.N. f 15,—.

Totaal

over de afgelopen veertien dagen

van de kerken	f 2.781,85
van particulieren	„ 1.106,96
	f 3.888,81

Collecten en giften zien wij gaarne tegemoet op onze postrekening nr. 52325 t.n.v. Stichting Gereformeerde Kinderbescherming, Beatrixlaan 37, Ede.

Cl. Nd.-Brabant/Limburg kwam niet tot besluiten

De Classis Noord-Brabant/Limburg heeft vrijdag j.l. in haar te 's-Hertogenbosch gehouden vergadering de behandeling voortgezet van de besluiten van de laatstgehouden Particuliere Synode van Zeeland, Noord-Brabant en Limburg inzake de bezwaarschriften van de Kerken te Bedum, Hoogeveen en 's-Hertogenbosch tegen de besluiten van de Classis d.d. 6 december 1961 en 11 april 1962 betreffende Ds. B. Telder en de Kerkeraad van Breda.

In de morgenvergadering werd met name het kerkrechtelijk aspect van deze zaak besproken. 's Middags werd getracht tot besluitvorming te komen.

Er kwamen vier voorstellen ter tafel. In het eerste, ingediend door de afgevaardigden van 's-Hertogenbosch, werd voorgesteld de uitspraken en besluiten van de P.S. voor vast en bondig te houden en zich nader te beraden over de verder te volgen gedragslijn.

Een tweede voorstel was van de afgevaardigden van Waardhuizen en gaf de Classis in overweging uit te spreken, dat het gevoelen van Ds. B. Telder ten aanzien van antwoord 57a van de Heidelbergse Catechismus niet in overeenstemming is met Schrift en Belijdenis en daarom Ds. Telder te verzoeken zich met zijn bezwaren in de kerkelijke weg te begeven.

Het derde voorstel was afkomstig van de Kerkeraad van Almkerk-Werkendam en wilde de Classis doen besluiten, om de uitspraken van de P.S. voor haar deel niet voor vast en bondig te houden.

Het vierde voorstel, dat van de Kerkeraad van Treebeek, wilde, dat de Classis zou uitspreken, dat Ds. Telder niet de blaam treft van meened of woordbreuk of dergelijke en zou besluiten de uitspraak van de P.S. af te wijzen en in beroep te gaan bij de eerstkomende Generale Synode, echter de „leeruitspraken” van de P.S. buiten het appèl aan de Generale Synode te houden.

Al deze voorstellen werden het een na het ander met meerderheid van stemmen verworpen.

De Classis besloot van deze gang van zaken aan de eerstkomende Particuliere Synode van Zeeland, Noord-Brabant en Limburg kennis te geven.

Zendingszaken West-Irian

Onder dit hoofd stond in het kerkeraadsverslag van Enschede-N. het volgende te lezen:

„Schrijven van het bestuur van het zendingsconvent van kerken in Z.-Holland, 28 oktober 1963, dat genoemd convent op 26 oktober heeft besloten, „af te zien van heruitzending van ds.

INHOUD:

Herdenking 1813-1815	C. V.
De geboorte van het Koninkrijk	R. H. B.
1813: Eendracht onder Oranje	A. P.
Gijsbert Karel: een man	R. H. B.
Een paar brieven	R. H. B.
Persschouw	A. P.
Kerknieuws	

Versluis naar Boma”. Dit betekent dus het einde van de samenwerking tussen Z.-Holland en Enschede c.s. Als motieven worden met name genoemd „de onmogelijkheid van creëring van een eigen zendingsterrein met uitbreidingsmogelijkheden”, en het uitblijven van de pacificatie aldaar alsmede de praktische ondoordringbaarheid van dit terrein als oorzakelijke redenen van de onmogelijkheid tot uitbreiding. De kerkeraad van Enschede-N. aanvaardt deze argumentatie niet nl. op grond van de uitgebreide rapporten van onze missionaris, ds. v. d. Velden, die sinds begin van dit jaar het werk zich steeds zag uitbreiden in het aantal spreekplaatsen en scholen, terwijl hij nimmer heeft geklaagd over het toezicht van het gouvernement. De kerkeraad zal zich bezinnen op de vraag over de middelen voor de noodzakelijk geachte uitzending van een tweede missionaris om het zaaiwerk in het Mangonogebied met kracht voort te zetten en uit te breiden. Na advies van de gecommiteerden zal de bespreking worden voortgezet.”

Zendingswerk Brazilië en Curaçao

In een vergadering van afgevaardigden van de voorheen met Zwolle voor het zendingswerk samenwerkende kerken, welke maandag 14 oktober j.l. in Zwolle gehouden werd, is het zendingswerk uitvoerig besproken. Ds. Vreugdenhil schreef in het kerkblad:

„De kerken konden over het algemeen met het advies van de commissie meegaan, om nl. nieuw zendingswerk zowel in Brazilië als op Curaçao aan te vatten. Het bleek, dat er een voldoende aantal kerken, speciaal in het noord-oosten van het land, was, dat de zendingsarbeid in Brazilië wilde ter hand nemen.

Helaas lieten een beduidend aantal kerken, speciaal in het zuid-westen van het land, die aanvankelijk samenwerking hadden toegezegd op de vergadering van maandag 14 okt. jl. verstek gaan, zodat het niet geheel duidelijk werd, of de kerken in het zuid-westen wel sterk genoeg waren, om de zendingsarbeid op Curaçao te beginnen.

Er werd nu met algemene stemmen besloten, dat de kerk te Assen zo spoedig mogelijk de medewerkende kerken in het noord-oosten zal samenroepen en de kerk te Monster die in het zuid-westen, om de nieuwe situatie nog eens te bezien en te overwegen, hoe op de beste manier zendingswerk en in Brazilië en op Curaçao kan worden aangevat, zoveel mogelijk met inachtneming van de kerkelijke ressorten.

Er zullen geen definitieve besluiten genomen worden, zonder dat de samenroepende kerken te Assen en te Monster vooraf met elkander overleg zullen hebben gepleegd.”

Redactieleden:

Dr. J. BOSCH, P. GROEN, Prof. Dr.

H. J. JAGER, Prof. C. VEENHOF

Tijdelijk adres van de Redactie:

J. Bosch, Engelenbergstr. 4, Kampen

Medewerkers:

Ds. H. Amelink, Langerak.

Dr. W. K. van Dijk, Groningen

P. A. Hekstra, Rotterdam

Dr. D. Holwerda, Zuidhorn

Ds. P. K. Keizer, Groningen

Drs J. F. J. Lamet, Eindhoven

Ds. J. Meester, Amsterdam-Z.

Mr. Dr. J. Meulink, Enschede

D. W. L. Milo, Nunspeet

Prof. Dr. K. J. Popma, Utrecht

Drs G. Puchinger, Den Haag

Dr. H. R. Rookmaaker, Leiden

Dr. J. Stellingwerff, Amstelveen

Ds. B. Telder, Breda

Ds. G. Visee, Kampen

Ds. C. Vonk, Schiedam

Ds. D. K. Wielenga JDzn, Rotterdam

Prof. Mr. H. D. van Wijk, Amstelveen

Geref. Persvereniging „Opbouw”:

adres secretaris en penningmeester:

Van Lynden van Sandenburglaan 16,

Utrecht. Tel. 030-15450. Giro 448367.

Administratie abonnementen:

Drukkerij Steenberg, Slotlaan 220,

Zeist. Giro 233117.